

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Лебеденко Оксана Михайлівна

**ДОСЛІДНА РОБОТА З ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ СЕЗОННИМИ ЯВИЩАМИ ПІД ЧАС
ПРОГУЛЯНОК**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта
Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

_____ О. І. Гаврило,
кандидат біологічних наук,
доцент кафедри дошкільної і
початкової освіти

« ____ » _____ 2021 року

Виконавець:

_____ О. М. Лебеденко

« ____ » _____ 2021 року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ПРОГУЛЯНОК.....	6
1.1. Дефінітивна характеристика понятійного апарату дослідження.....	6
1.2. Особливості ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок.....	29
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНА РОБОТА З ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ СЕЗОННИМИ ЯВИЩАМИ В ПРАКТИЦІ РОБОТИ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	40
2.1. Констатувальний етап експериментальної перевірки обсягу знань дітей старшого дошкільного віку про сезонні явища.....	40
2.2. Методичне забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок.....	50
2.3. Перевірка ефективності використання методичного забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок.....	57
Висновки до розділу 2.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми. Кожен етап розвитку суспільства має певні домінуючі орієнтири у вихованні підростаючих поколінь. У сьогоденні особливо актуальною стала проблема екологічної освіти. Як зазначено у Базовому компоненті дошкільної освіти, елементи природничо-екологічної компетентності випускника сучасного закладу дошкільної освіти є опорними для формування компетентностей в природничих науках, техніці і технологіях, екологічної грамотності і здорового способу життя. Пошук ефективних підходів, методів освітнього процесу показав, що одним із продуктивних засобів у формуванні сучасних компетентностей є методичне забезпечення дослідної роботи з дітьми старшого дошкільного віку (ДСДВ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідницької діяльності дітей дошкільного віку розроблялась багатьма педагогами і психологами як в історично-педагогічній спадщині (Я. Коменський, М. Монтессорі, Й. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші), так і в сучасних дослідженнях (Н. Лисенко, К. Крутій, І. Карук, З. Плохій та інші). Роботи таких науковців, як Н. Кузьміна, В. Загвязінський, С. Мартиненко присвячені формуванню дослідницьких умінь. Сучасній організації дослідної роботи з ознайомлення з сезонними явищами дітьми старшого дошкільного віку присвячені цікаві доробки І. Карук, Л. Іщенко, К. Крутій, О. Мельникова, Ю. Волинець, Н. Стаднік. Вивчення природних явищ під час прогулянок з організацією дослідницької лабораторії описано у доробках Г. Беленька, М. Машовець та інших.

Проведений нами в ході дослідження аналіз наукових доробків, освітніх програм, методичних матеріалів та літератури засвідчив, що у вітчизняній педагогіці проблема організації дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок у

зкладах дошкільної освіти не має належного науково-теоретичного та практичного обґрунтування, а відтак і відповідного методичного забезпечення. Отже, актуальність дослідження обумовлена потребою в подальшому вивченні теми «Дослідна робота з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок».

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці ефективності методичного забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок у закладах дошкільної освіти.

Відповідно до мети сформульовано завдання дослідження:

1. Схарактеризувати понятійний апарат проблеми дослідної роботи з дітьми старшого дошкільного віку з ознайомлення із сезонними явищами під час прогулянок.

2. Розкрити особливості застосування дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок в закладі дошкільної освіти.

3. Теоретично обґрунтувати та розробити методичне забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок.

4. Експериментально перевірити ефективність розробленого методичного забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок.

Об'єкт дослідження – ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами.

Предмет дослідження – методичне забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти із сезонними явищами під час прогулянок.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація теоретичних і дослідних даних, застосованих для виявлення стану розробки досліджуваної проблеми, вивчення основних понять дослідження; емпіричні: методи збору інформації: бесіди, тестування, спостереження, моніторингові ігри, педагогічний експеримент для перевірки ефективності впровадження методичного забезпечення; методи математичної статистики та якісного аналізу отриманих даних.

Наукова новизна одержаних результатів. Уточнено поняття дослідної роботи дитини старшого дошкільного віку, здійснено теоретичний аналіз базових програм щодо ознайомлення дітей із сезонними природними явищами. Теоретично обґрунтовано і розроблено методичне забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні методичного забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок на базі Краснопілляського закладу дошкільної освіти № 3 «Дзвіночок» смт. Краснопілля, Сумської області. Результати педагогічного дослідження, положення та висновки можуть бути використані в освітньому процесі закладів дошкільної освіти, у родинному вихованні, у системі професійної підготовки студентів педагогічних спеціальностей.

Апробація результатів та публікації. Результати дослідження апробовані на конференціях та за матеріалами магістерського дослідження опубліковано 2 наукові статті (Додаток А).

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 2 розділів, списку використаних джерел (47 найменувань) та 6 додатків. Основний обсяг роботи викладено на 63 сторінках, міститься 6 таблиць та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ПРОГУЛЯНОК

1.1. Дефінітивна характеристика понятійного апарату дослідження

Із самого народження людина поступово пізнає світ як самостійно, так і за допомогою батьків та інших дорослих. Дошкільний вік є найбільш сприятливим періодом емоційної взаємодії дітей з оточуючим світом. У програмі розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» зазначено: «Дошкільник є суб'єктом пізнавальної, предметно-практичної та комунікативної діяльності, завдяки чому задовольняє свої потреби у фізичному, психічному та соціальному зростанні» [47, с. 312]. Як суб'єкт життєдіяльності, дитина дошкільного віку має потребу активно орієнтуватись в довкіллі, пристосовуватись і впливати на нього, розвиватись, вчитись чинити опір зовнішнім негативним впливам.

Сучасне впровадження компетентнісного підходу в освітньому процесі дітей дошкільного віку передбачає переорієнтацію навчання зі стратегією застосування отриманих знань, емоцій, вражень у практичну діяльність. Так, у Базовому компоненті до природничо-екологічної компетенції входять такі складові, як:

- обізнаність дітей з природним середовищем планети Земля та Всесвіту як цілісним організмом, про взаємодію живих і неживих природних об'єктів;
- усвідомлення їх значення для життя і діяльності людини, для себе;
- сприймання природи як цінності, вміння оцінювати позитивний і негативний вплив людської діяльності на стан природи;

- довільне регулювання власної поведінки в природі, прикладання помірних зусиль зі збереження, догляду та захисту природного довкілля, враховуючи основні закони природи [2].

Аналіз наукових джерел показав, що формування природознавчої (екологічної) компетентності дітей дошкільного віку, яке висвітлено в доробках Н. Лисенко, Н. Горопахи, К. Крутій, О. Кононко, Г. Стаднік, Л. Іщенко, З. Плохій, І. Карук, базується на використанні пошуково-дослідної діяльності дітей дошкільного віку, як такої, що забезпечує найбільш високий рівень самостійності й пізнавальної активності дітей [25; 14; 23; 21; 40; 19; 35; 20]. Так, Л. Іщенко та О. Мельникова, вивчаючи розвиток дослідницьких здібностей у дітей дошкільного віку, доводять, що саме їхнє формування допомагає дітям активно діяти, швидко орієнтуватися в ситуації, творчо підходити до вирішення різноманітних проблем [19, с.76]. Цікавою є робота науковців Ю. Волинець та Н. Стаднік, які вивчали особливості організації експериментально-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку на основі взаємодії фахівців закладів дошкільної освіти з батьками [10]. У свою чергу, І. Карук, у своїй роботі фокусує увагу на завдання пізнавально-дослідницької діяльності, обґрунтовуючи значимість дитячого експериментування для розвитку пізнавальної активності з дітьми [20, с.13].

Вважаємо за доцільне надати визначення поняття пізнавальної активності.

У сучасній дидактиці немає єдиного визначеного підходу до дефініції поняття «пізнавальна активність», але багато науковців визначають деякі загальні ознаки цієї категорії [33].

Так, пізнавальна активність дитини, за твердженням Л. Данилової, це внутрішня готовність дитини до пізнання, до подальшої напруженої розумової і практичної діяльності при оволодінні знаннями, уміннями і навичками, а далі і виявлення самостійності та творчого підходу до вирішення певних завдань [33].

Г. Стаднік визначає пізнавальну діяльність, як «активні дії спрямовані на

пізнання навколишнього світу» [цит. за 40], як потреба у нових знаннях і їх ціленаправлений пошук, тобто являє собою реалізацію потреби у вигляді орієнтовно-пошукової діяльності – пізнання і засвоєння нового. На думку В. Нестеренко та Л. Дробязко у роботі «Сутність та особливості пізнавальної активності дітей дошкільного віку» розкривають сутність поняття пізнавальна активність, опираючись на вчення К. Щербакової, як уміння сприймати від дорослого і самостійно ставити пізнавальне завдання, складати план і обирати шляхи його розв'язання з використанням найдоцільніших прийомів, досягати результату й усвідомлювати необхідність його перевірки. Автори розглядають пізнавальну активність дошкільника, як вольову, цілеспрямовану дію, за якої кінцева мета не обмежена безпосередньо ситуацією; це мобілізація когнітивних морально-вольових і фізичних зусиль дитини заради досягнення конкретних цілей навчання [28]. Н. Лисенко трактує пізнавальну активність як організовану вихователями діяльність дітей, за якої, з розв'язанням проблемних питань і практично перетворюваних дій діти паралельно отримують нові знання, вміння та навички та їх подальше самостійне формування [25; 24].

Враховуючи усі вищенаведені визначення, можемо сформулювати визначення *пізнавальної активності* як спрямованості особистості дитини на предмети і явища навколишньої дійсності, яка характеризується постійним прагненням до пізнання, до отримання нових знань.

Пізнавальна активність має пошуковий характер, під її впливом у дитини постійно виникають питання, відповіді на які вона активно шукає, що і формує пошуково-дослідницькі вміння й навички. Пізнавальна активність позитивно впливає на процес і результат діяльності, на мислення, уяву, пам'ять, увагу дітей, і являється базовою характеристикою для пошуково-дослідницької діяльності людини. Формування у ДСДВ активно-пізнавального ставлення до навколишньої дійсності, вміння орієнтуватись у розмаїтті об'єктів і явищ, здатність довільно регулювати свою пізнавальну діяльність є тими

передумовами, які забезпечують продуктивність розумової діяльності дитини, визначають здатність ефективного творчого використання здобутих знань у різноманітних життєвих ситуаціях. Пізнавальний розвиток дитини, як стверджує В. Влох у своїй роботі, має бути не пасивним сприйманням інформації, поданої дорослими, а самостійна активна пошуково-дослідницька діяльність, як основа когнітивного розвитку дитини, її саморозвитку та формування загальної готовності до життя [11].

Розглянувши поняття пізнавальна діяльність, охарактеризуємо основні види пізнавальної діяльності.

Так, В. Нестеренко наводить три основні види пізнавальної діяльності, за вченням П. Підкасистого:

- змістова – дитина одержує знання, виражені в поняттях, чи образних сприйманнях та уявленнях;
- оперативна – за якої засвоюються різноманітні дії, і дитина оперує набутими вміннями, прийомами, навичками;
- результативна пізнавальна діяльність, яка проявляється, коли на основі одержаних знань у дитини виникають нові рішення, розвиваються здібності, проявляється творчість [28].

Ці три види пізнавальної діяльності взаємопов'язані з етапами реалізації дослідницького навчання дітей, які описує І. Сергєєва [39]:

- 1 етап – педагог, вихователь ставить проблему та намічає стратегію і тактику її рішення, але саме рішення дитина має знайти самостійно;
- 2 етап – педагог ставить проблему, але методи, шляхи її розв'язання дитина шукає самостійно або колективно;
- 3 етап – вищий рівень, за якого постановка проблеми, пошук методів дослідження та розробки рішення здійснюються дітьми самостійно.

ДСДВ здатні працювати на кожному з цих етапів. Але третій етап є характерним для дітей, які мають високий рівень розвитку інтелектуальних

здібностей та пізнавальної активності. Цей рівень має бути головною метою у розвитку кожної людини, починаючи з раннього дитинства як для батьків, так і вихователів [39, с. 14].

У наш час психолого-педагогічна література та вимоги суспільства характеризують сучасну людину як таку, що повинна вміти швидко виконувати якісно складні завдання, уміє бачити і творчо розв'язувати різні життєві чи професійні проблеми і завдання. І тут проявляється необхідність володіння дослідницькими навичками. А їх якісне формування має брати початок з раннього дитинства.

Діти, по своїй природі, є дослідниками, починаючи із народження. Отже, дослідницька діяльність є одним із провідних видів пізнавальної активності. У ДСДВ, у пізнавальній сфері, провідним досягненням є засвоєння засобів розумової діяльності. Між пізнавальними процесами формуються більш інтелектуальні та довірливі взаємозв'язки.

Спираючись на вищезазначене, можемо стверджувати, що проблема формування та розвитку дослідницьких здібностей у дітей дошкільного віку є актуальною у сучасній системі освіти. Г. Беленька, Л. Іщенко, З. Плохій та інші науковці наголошують, що дослідницькі методи пізнання природи є найкращими способами підвищення рівня пізнавальної активності, різнобічного розвитку та виховання дитини [4; 19; 35; 39; 33].

Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку містить характеристику дослідно-пошукової діяльності як одного із надпредметних способів організації освітнього процесу ЗДО. Зазначено, що проектні, ігрові та дослідно-пошукові види діяльності надають можливість створення середовища у якому кожна дитина матиме досвід пізнання самої себе серед інших та можливість формування провідних особистісних якостей та базових компетентностей випускника ЗДО [22; 1; 44].

У комплексній освітній програмі для дошкільних навчальних закладів «Світ дитинства» зазначено, що у дітей старшого дошкільного віку створюється перший образ світовідчуття дитини на основі диференціації природних і суспільних явищ, живої та неживої природи, тваринного, рослинного світу, тощо [7, с.119]. Відбувається когнітивний розвиток, збагачення функцій внутрішнього мовлення, яке починає функціонувати у дошкільний період, в умовах практичної діяльності дітей під час виникнення проблемної ситуації, яку треба осмислити, знайти шляхи вирішення, що і являє собою пошукову діяльність.

Якщо в цьому процесі забезпечити дітей можливістю практичним шляхом, під час дослідної роботи знайти рішення чи відповіді на питання, це забезпечить систематизовані міцні знання дитини у вирішуваному завданні, по даній темі чи явищу. Ми погоджуємось з твердженням І. Карук, що результатом дослідної діяльності дітей дошкільного віку є формування елементарних навичок дослідницької роботи, оптимізація розумової активності, виникнення посиленого інтересу до навколишньої природи і опанування дітьми знань, які належать до різних явищ існування природного довкілля [20, с.137].

Оскільки, віковими характеристиками дітей дошкільного віку є наочно-дійове та наочно-образне мислення, то процес експериментування, та бажання винаходити щось нове, проводити нескладні досліди є провідним видом діяльності в цьому віковому періоді і являє собою дослідну роботу.

Робота за алгоритмом, фіксація результатів досліду, читання дитячої літератури, образотворча діяльність, трудова, театралізована, перетворювальна діяльність (моделювання, макетування), складання розповідей, комплексні та інтегровані заняття – це найчастіше використовувані педагогами форми і прийоми роботи над розвитком дослідної роботи дітей дошкільного віку. Відповідно до вказаних форм і прийомів роботи для розвитку навичок дослідної діяльності та для забезпечення її ефективності, педагоги звертають особливу

увагу на практичні методи, які дають можливість формувати самостійність і підвищувати рівень пізнавальної активності.

Доцільно розглянути більш детально означення поняття «метод».

У сучасній педагогіці поняття методу являє собою способи вирішення певних завдань та виконання функцій певної сфери науки [12]. Педагогічна наука вирішує поставлені перед нею завдання за допомогою дослідження, як одного з видів пізнавальної активності, що має за мету вироблення нових знань як у теорії, так і в практиці.

Метод в освітньому процесі – це система послідовних способів взаємодії педагога з дітьми, спрямована на досягнення навчально-виховних завдань та розвиток пізнавальної активності дітей [34].

За типом пізнавальної діяльності, І. Лендер та М. Скаткін групують методи навчання на п'ять основних видів, таких як: пояснювально-ілюстративний (або інформаційно-рецептивний) метод; репродуктивний метод; частково-пошуковий (евристичний) метод; проблемний метод; та дослідницький метод [36]. В освітньому процесі ці методи тісно взаємопов'язані. Тема даного дослідження потребує теоретичного обґрунтування й аналізу дослідницького методу формування пізнавальної активності дитини.

У роботі ЗДО, метод навчання постає як спосіб роботи вихователя, за якого дитина дошкільного віку засвоює знання, уміння, навички, розвиває свої пізнавальні та когнітивні здібності. Метод навчання націлений на забезпечення взаємозв'язку пізнавальної та практичної діяльності дітей, тому він містить у собі й освітнє, і виховне значення [36]. За темою даного дослідження, виділимо та дамо характеристику основним практичним методам пошуково-дослідної діяльності, які лежать в основі організації дослідної роботи з ДСДВ.

Вивчення науково-педагогічних джерел дало змогу виявити, що основними практичними методами роботи з ДСДВ у пошуково-дослідницькій діяльності, є:

- дидактичні ігри-експерименти;
- спостереження;
- експериментування, досліди.

Розглянемо кожен з них детальніше.

Дидактичні ігри-експериментування, відповідно Базового компоненту дошкільної освіти, належать до першої групи самодіяльних вільних ігор [2]. Дидактична гра – це практичний метод навчання, в основі якого є активна навчальна діяльність з імітаційного моделювання досліджуваних систем, явищ, процесів [12]. Дидактична гра в своїй основі є типом навчальної діяльності, яка тісно вплітається в ігрову. Використання в дидактичній грі елементів дослідження, маніпулювання з безпечними дітям приладами та засобами для дослідів, перетворює навчальну діяльність дітей у гру-експериментування.

Таким чином, визначимо поняття гри-експериментування, за твердженням К. Крутій, як ігровий практичний метод навчання з використанням у грі елементів дослідження, маніпулювання з приладами і засобами для дослідів.

Автор також говорить що організація ігор-експериментувань потребує використання переобладнаного куточка чи дитячої міні-лабораторії для вільної самостійної діяльності та групових занять. Куточок для дитячого експериментування чи міні-лабораторія, куточок природи та метеомайданчик на території ЗДО дасть можливість проведення ігор, в яких діти матимуть можливість безпосередньо маніпулювати з природними предметами природи та вивчати їх властивості; колекціонувати насіння, каміння, різні види деревини, плодів, черепашок, ґрунтів, шишок, тощо.

К. Крутій наводить наступну структуру проведення гри-експериментування:

- 1) постановка, формулювання проблеми (пізнавального завдання);
- 2) висунання припущень, відбір способів перевірки, висунутих дітьми;
- 3) перевірка гіпотез;
- 4) підбиття підсумків, висновок;
- 5) фіксація результатів;
- 6) запитання дітей [23].

Використання дидактичних ігор-експериментів відіграє важливу роль в уточненні, розширенні уявлень, знань про явища природи, про природні об'єкти; зазвичай, спрямовані на класифікацію або на узагальнення певних характеристик різних природних об'єктів у цікавій, а головне, у провідній для дітей дошкільного віку ігровій діяльності.

Для підвищення мотивації дослідницької діяльності ДСДВ під час організації дидактичних ігор використовують різноманітні стимули, які можна згрупувати в такі групи: зовнішні стимули (незвичайність, новизна об'єктів); таємниця, сюрприз; пізнавальний мотив (як? а чому так? навіщо?); ситуація вибору.

Використання ігор-експериментувань дає можливість педагогам розвивати здатність дітей до вільної, емоційної, ініціативної активності для застосування набутих та освоєння нових знань [2].

Наступний практичний метод організації пошуково-дослідницької діяльності з дітьми старшого дошкільного віку – спостереження.

Сучасні педагоги Т. Дорошенко, І. Мацько у своїх доробках виділяють три основні підходи до характеристики поняття спостереження:

- 1) у працях психологів Г. Люблінської та С. Рубінштейна спостереження є важливим психічним процесом людини;
- 2) як вид пізнавальної діяльності розкриває суть поняття педагог-психолог Б. Ананьєв;

3) поняття спостереження як метод навчання, використовується в працях багатьох педагогів-дидактів (М. Скаткін, Л. Занков та інші) [43].

Але, в усіх цих підходах спільним є те, що спостереження являється активною формою пізнання навколишньої дійсності. Ми звернемо особливу увагу на третій підхід до характеристики поняття, де спостереження – метод навчання.

Спостереження – це метод наукового дослідження, що полягає в активному (систематичному, цілеспрямованому, планомірному) та навмисному сприйнятті об'єкта, в ході якого здобувається знання про зовнішні сторони, властивості й відносини досліджуваного об'єкта [26]. Спостереження є основою будь-якого досліду, адже за його допомогою відбувається сприймання перебігу роботи та визначення результатів.

Суть спостереження, що проводиться з дітьми дошкільного віку, полягає у безпосередньому, цілеспрямованому, планомірному сприйнятті дітьми явищ, процесів, об'єктів навколишнього світу за допомогою органів чуття, без втручання в їх існування [36; 12; 24].

Таким чином, спостереження є практичним дослідним методом навчання, який полягає у цілеспрямованому сприйнятті явищ чи об'єктів природи за допомогою органів чуття дітей, без впливу на саме явище чи об'єкт.

Спостереження в природі, які проводять в ЗДО, класифікують за:

- тривалістю (епізодичні, або короткочасні та тривалі, або довгострокові, які проводять для вивчення розвитку, зміни об'єктів);
- дидактичною метою (первинні, повторні, заключні, порівняльні);
- способом організації (планові та позапланові, колективні та індивідуальні) [36].

Короткочасні – це такі спостереження за певними об'єктами чи явищами природи, які тривають недовго (град, веселка, буревій), або за якими не можна

вдаватись часто (наприклад спостереження за невеликими домашніми тваринами, яких принесли до дитсадка: морська свинка, їжачок чи черепаха).

Провідну роль у ЗДО відведено довготривалим спостереженням (сезонні зміни дерева за вікном, розвиток квітки у період її цвітіння, проростання посаженої рослини, тощо).

Первинні за дидактичною метою спостереження мають за мету створення першого уявлення про найбільш виражені, характерні властивості явища чи об'єкта. Отримане враження при первинному спостереженні повинно розширитись, доповнитись, уточнюватись при повторному спостереженні. Як приклад, це можуть бути рослини-барометри, які при первинному спостереженні, у сонячну погоду мають широко розкриті яскраві квітки та листя, а в похмуру погоду, при повторному спостереженні закриваються і понурі.

При повторному спостереженні варто показати різні сторони об'єкта, дати можливість дітям отримати різноманітну інформацію про явище, яке спостерігають, а при можливості, дати можливість доторкнутись, відчутти запах, смак та інші властивості спостерігаємого об'єкта.

Метою заключних спостережень є потреба дати повне уявлення про зміни, які вже відбулись у природі за певний проміжок часу. Наприклад зміни пір року, які відбулися і є характерними для певної пори року. Заключні спостереження служать для того, щоб дати завершені знання про явища, що відбуваються в докільлі за певний період. Найчастіше заключні спостереження проводять під час екскурсій.

Порівняльні спостереження допомагають активізувати мисленнєву діяльність дитини, націлити її на виділення суттєвих ознак певного явища чи об'єкта за допомогою прийому порівняння. Цей вид спостережень формує у ДСДВ вміння узагальнювати, класифікувати об'єкти чи явища, або їх суттєві ознаки.

За способом організації спостереження бувають планові та позапланові, колективні та індивідуальні.

Планові спостереження – ті, які заплановані й організовані вихователем, але вони можуть бути проведені й за ініціативи дітей. Останні характерні для тих груп, у яких систематично і ґрунтовно проводяться планові спостереження і в ДСДВ вже сформовано високий рівень пізнавальної активності. Наприклад, при появі певних метеорологічних явищ, які неможливо передбачити, діти можуть проявляти інтерес і бажання провести спостереження даного процесу чи явища.

Колективні – це ті спостереження, які проводяться з групами чи підгрупами. Індивідуальні спостереження відіграють важливе значення не лише для вирівнювання знань дітей, які відстають у засвоєнні програмового матеріалу з певних причин, а й для задоволення зростаючого рівня пізнавального інтересу обдарованих дітей, для їх прагнення отримати нові цікаві знання. Такі діти впливають на всю групу своїм зацікавленим відношенням до явищ природи і вмінням пояснити їх іншим [27; 24].

Спостереження як практичний метод роботи з ДСДВ у пошуково-дослідницькій діяльності має визначену структуру, яка складається з чотирьох етапів, які при методично правильній організації, сприяють досягненню поставленої мети [27]. Схематично ці етапи зображено на рис. 1.1.

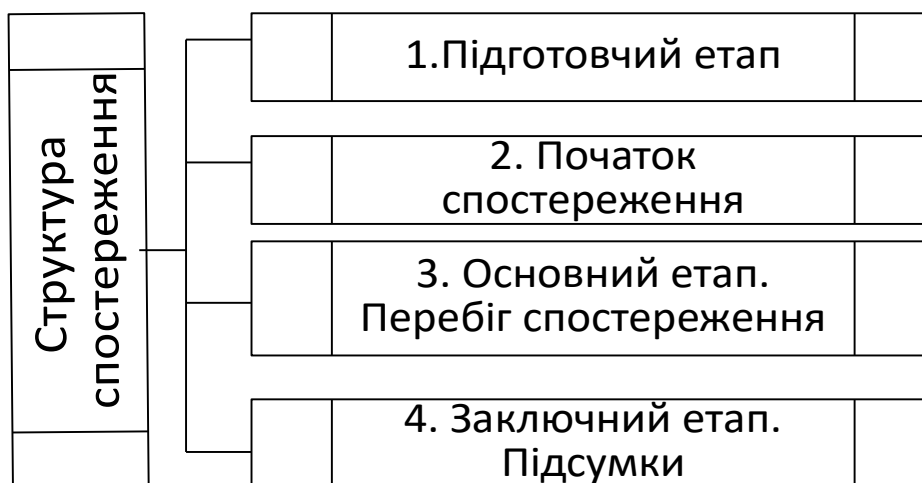

Рисунок 1.1. Структура спостережень

Охарактеризуємо кожен етап даного методу.

Перший, підготовчий етап, має за мету викликати у дітей живий інтерес до об'єктів спостереження. Доцільно використовувати коротку бесіду, в якій потрібно з'ясувати, що вже діти знають про об'єкт спостереження, а що повинні ще дізнатись нового. Можна на цьому етапі підготовки до сприймання показати дітям ілюстрацію чи відео. Цей етап проводиться за день або два до наступного етапу - початку спостереження [12].

На другому етапі, який називається початок спостереження, важливо закріпити, підтримати у ДСДВ інтерес до явища або об'єкта спостереження, зосередити їх увагу на ньому. Доцільним буде використання спонтанності, неочікуваної появи даного об'єкта, емоційне знайомство з ним, можливо з залученням казкових гостей, улюблених героїв казок чи мультфільмів. Цей етап передбачає формулювання мети спостереження для дітей. Для утримання уваги ДСДВ на об'єкті спостереження можна використовувати загадки, які б вимагали певного розумового напруження.

Третій етап є основним, на якому відбувається перебіг спостереження за об'єктом. Зазвичай це є найтриваліший за часом етап. На початку цього етапу дається дітям кілька хвилин мовчазного сприймання, щоб вони мали можливість сформувати цілісний образ. Вихователь може звернути увагу ДСДВ на естетичне сприймання зовнішніх ознак об'єкта чи явища. Надалі додається аналіз властивостей та особливостей спостерігаемого об'єкта і його розташування та пристосування до природного середовища, виділення спільних ознак з іншими явищами чи об'єктами, взаємозв'язки з ними та з людиною. Результатом цього етапу мають бути сформовані точні й образні уявлення ДСДВ про спостерігаєми об'єкт природи чи явище [12].

Заключний етап має за мету підведення підсумків, узагальнення та закріплення нових знань, яких ДСДВ набули в процесі перших трьох етапів спостереження. На цьому етапі вихователю доцільно оцінити рівень пізнавальної активності дітей.

Спостереження за явищами живої та неживої природи має певні нюанси в організації та послідовності проведення. Таким чином, після того як діти сприйняли завдання для спостереження, педагогу доцільно дотримуватись певного плану, комплексного виконання завдань з ознайомлення ДСДВ з природним середовищем та його об'єктами. Це дасть можливість досягти кращої ефективності спостереження [27].

Наведемо орієнтовні плани проведення спостережень з ДСДВ за тваринами, за об'єктами і явищами живої та неживої природи.

Проводити спостереження з ДСДВ за тваринами можна за такою схемою:

1. Оцінення естетичного вигляду та особливостей будови тіла тварини залежно від її способу життя.
2. Спосіб життя тварини (чим живиться, де живе, як захищається, як зазнає сезонні зміни).
3. Значення цієї тварини у природі та в житті людей.

4. Інтерпретація сприйнятих знань дітьми.

Під час проведення спостереження за об'єктами та явищами живої природи, а точніше за рослинами варто дотримуватися наступної схеми:

1. Огляд і оцінення естетичного вигляду та будови рослини, її особливостей
2. Потреби даної рослини до умов її життя та розвитку.
3. Значення рослини у природі та житті людини.
4. Інтерпретація дітьми сприйнятих знань.

Спостереження за явищами неживої природи можна організувати за такою схемою:

1. Оцінка краси, своєрідності явища природи.
2. Визначення доступних розумінню дітей причин явища.
3. Значення цього явища в житті природи й діяльності людини [27].

Теоретичний та практичний аналіз такого методу дослідної діяльності як спостереження, доводить, що дотримання схем спостереження дає можливість вихователям більш інформативно, повніше здійснювати виконання завдань з ознайомлення ДСДВ з навколишньою природою.

Під час спостереження активно взаємодіють сприймання, мовлення, мислення, і діти мають виокремлювати у предметах і явищах основні, суттєві ознаки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, залежності, засвоїти основні знання. Воно максимально відповідає особливостям пізнавальної діяльності дітей, сприяє розвитку пізнавальних здібностей, таких як інтерес до навколишнього світу, допитливість, спостережливість; удосконалює сенсорні процеси, такі як відчуття, сприймання та розвиває відчуття естетичного сприймання краси природи дітьми.

Спостереження можливе без експерименту, але експериментування без спостережень - ні. Наприклад, спостереження за пробудженням весняної

природи зовсім не пов'язане з експериментом, оскільки процес протікає без втручання людини [3].

Наступний практичний метод дослідницької роботи з ДСДВ – це експериментування, використання дослідів в освітньому процесі ЗДО.

За логікою дослідження, наведемо визначення поняття дослідна діяльність дитини – це вид дитячої активності, направлений на пошук об'єктивної інформації про устрій Всесвіту шляхом особистого практичного експериментування з об'єктом дослідження. Цей вид діяльності є потужним методом інтелектуального розвитку та формування основ цілісного сприймання навколишньої дійсності[46].

Елементарна пошукова, або дослідна, діяльність, як форма ознайомлення дітей з природою виконує наступні завдання:

- забезпечує найбільш високий ступінь активної пізнавальної самодіяльності дітей;
- дозволяє сформувати у них уявлення про явища природи;
- дає можливість виявляти особливості, причини і взаємозв'язки в різних явищах природи, використовуючи такий метод як дослід.

У сучасній педагогіці є різні визначення поняття дослід.

Дослід визначається як спосіб матеріального впливу людини на об'єкт з метою вивчення цього об'єкта, пізнання його властивостей [12]. Це відтворення певного явища чи запланованого спостереження за новим явищем у спеціальних умовах з метою вивчення, дослідження; це експеримент [9].

Дослід – це важливий шлях до пізнання, який викликає велику цікавість дітей [30].

Актуальним до теми нашого дослідження є означення Н. Яришевої, яка представляє дослід як спостереження в спеціально створених умовах, під час якого, з метою вивчення властивостей, здійснюється матеріальний вплив на об'єкт дослідження [46].

Підсумовуючи теоретичне вивчення та аналіз різних означень поняття дослід, можемо стверджувати, що дослід, це однократне здійснення необхідних операцій з об'єктом дослідження для отримання одного експериментального результату.

Цінність дослідів полягає в тому, що для власної діяльності діти не отримують теоретичні, вже готові знання від педагога, а досліджуючи, самостійно отримують знання у певній логічній послідовності та з використанням практичних дій.

Природознавчі дослідження є одночасно продуктом і процесом: як продукт, природознавчі дослідження є організованим об'ємом знань про фізичний і природний світ, як процес – це є спостереження та експериментування [12].

У своїх доробках Л. Зайцева звертає увагу, що організація процесу заняття-експериментування з ДСДВ вимагає дотримання визначеної структури:

- 1) постановка завдання у вигляді проблемної ситуації;
- 2) обговорення правил безпеки під час безпосередньо експериментування;
- 3) уточнення плану дослідження;
- 4) підбір потрібного обладнання, розміщення його дітьми в зоні запланованого дослідження;
- 5) об'єднання дітей у групи;
- 6) аналіз та узагальнення отриманих дітьми результатів експериментування [18].

Експериментування – це сукупність дослідів, об'єднаних однією системою їх постановки, взаємозв'язком результатів і способом їх обробки. В результаті експерименту отримують сукупність результатів, які допускають їхню сумісну обробку і зіставлення [37].

Дослідництво властиве дітям дошкільного віку, воно є проявом їхньої наочно-дійової форми мислення, і одночасно, задовольняє потребу в активності та пізнанні, лежить в основі самостійного пошуку дитиною нових знань про навколишнє середовище.

Алгоритм реалізації досліду має багато спільного зі спостереженнями, вони взаємопов'язані, і складається з чотирьох основних етапів проведення. Охарактеризуємо ці етапи.

Перший етап – підготовка дітей до пошукової діяльності в природі. Цей етап має бути спрямований на виявлення знань дітей про певні об'єкти та природні явища і створення мотивації, зацікавленості. Доречно поставлені запитання, цікава розповідь дорослого, або вчасно помічене явище природи сприятимуть цьому. Як приклад, запитання вихователя «Цікаво, зараз, взимку цей куш живий?», Може він замерз від сильного морозу», або «Як думаєте, діти, яка повітряна кулька важча: ця порожня, що лежить чи та, що наповнена повітрям?» [3].

Другий етап являє собою початок досліду і розпочинається із висування припущень – гіпотез. Якщо діти мають актуальні знання, то можуть самі висувати припущення у вигляді певних висловлювань. (Легша надута кулька, бо може літати, куш не спить). Якщо припущення правильні, то вихователь має підтвердити це, при можливості – дослідом. Неправильні припущення слід спростувати. Далі дослід має обговорюватися. Умови в перебігові обговорення мають бути однакові, окрім якоїсь одної, для забезпечення чистоти експерименту. Наприклад, щоб перевірити наведене вище припущення про вагу кульки з повітрям, необхідно спочатку перевірити, чи однакові вони за всіма параметрами: за розміром, кольором та формою і за вагою, тобто обидві кульки слід зважити, перед тим як одну з них наповнити повітрям [3; 39; 12] .

Важливим компонентом на другому етапі є гіпотеза – це певне припущення, яке зводиться так чи інакше до наукових фактів. Довести гіпотезу

можна тільки внаслідок взаємодії з об'єктом. За допомогою гіпотези педагог може здійснювати перевірку наявних знань дітей та можливості їх поглиблення чи систематизації. Гіпотеза має базуватися на емпіричному досвіді дітей, тобто буде сформульована як висловлювання про певні життєві події, факти. Гіпотеза може бути як істинною, так і помилковою. З'ясувати та довести істинність чи хибність можемо лише провівши експеримент [18].

Третій етап – перебіг дослідів та подальший обмін думками. Таким чином, у наведеному вище прикладі одну з кульок наповнюють повітрям і знову зважують на терезах. Результати зважування даних кульок порівнюють.

Четвертий, заключний етап передбачає обговорення результатів дослідів. Робляться певні висновки, тобто гіпотези підтверджуються або ж спростовуються.

Схематично етапи дослідів вказані на рисунку 1.2. «Етапи дослідів»

Рисунок 1.2. Етапи дослідів

Отже, спираючись на вищезазначене визначимо поняття дослід як спостереження за спеціально створених умов. Зазначимо, що дослід за класифікацією методів ознайомлення з природою належать до практичних, оскільки пізнання природи у них пов'язане із організацією практичної діяльності дітей – дослідницької, пошукової. Це практична діяльність, що спеціально здійснюється з метою пізнання властивостей певного явища чи об'єкта.

Аналіз наукових джерел показав, що існує два основних види дослідів, які проводяться з дітьми дошкільного віку. Досліди можуть бути короткочасними та довготривалими [43; 18; 46]. Розглянемо їх детальніше.

Короткочасний дослід – це педагогічний захід пізнавального характеру, в ході якого за короткий проміжок часу (від 5 до 15 хв.) досліджуються властивості об'єкта чи матеріалів навколишнього світу. Наприклад, дослідження з дітьми властивостей речовин і матеріалів.

Довготривалий дослід – це педагогічний захід пізнавальної спрямованості, що використовують для розв'язання навчальних задач на встановлення причин природних явищ. Змін, взаємозв'язків. Метою таких дослідів може бути вивчення залежності змін у рослинному та тваринному світі від впливу змін природних умов на поведінку чи розвиток усього живого[46].

Щороку, залежно від пори року в природі проходять знайомі всім явища – рослини зеленіють, зацвітають, плоди дозрівають, в'януть; птахи прилітають та відлітають; комахи з'являються, розмножуються та зникають. В певні періоди проводяться сільськогосподарські та лісові, польові роботи. Ці та інші явища природного довкілля відіграють важливу роль у житті кожної живої істоти.

Вміти спостерігати за змінами, розуміти причини цих змін, вміти прогнозувати певні явища чи природні зміни повинна кожна людина, і ці вміння відіграють важливу роль у формуванні природничої компетентності дитини.

Любов, уміння помічати красу та неповторність природи, розуміння екологічних факторів, необхідність оберігати, покращувати стан екології також стали базовими якостями екологічно компетентної людини. А як відомо, формувати ці компетентності потрібно з дошкільного віку.

Нескладні досліди в освітньому процесі ЗДО вихователі можуть проводити під час занять, екскурсій у природу, прогулянок, цільових прогулянок, а також праці в природі [11; 43].

Саме дослідна робота з природними об'єктами та явищами розкриває для педагогів і батьків необмежені можливості у розвитку дітей, формуванні їх свідомого ставлення до природи, любові і розуміння до проявів природного довкілля. Адже досліди, експериментування забезпечують дітям самостійне здобування евристичних знань про світ через власний досвід, дають їм можливість самостійно діяти, спостерігати, мислити і робити свої висновки. Даний метод потребує від дитини складних аналітико-синтетичних мисленневих процесів, тому його більш широко використовують в освітньому процесі ЗДО з дітьми старшого дошкільного віку [13; 19].

Також педагоги зазначають, що навчання дослідній роботі ДСДВ має бути проблемним, має містити елементи науково-дослідницького пошуку. Діти повинні вміти не лише почути і запам'ятати, а й уміти сумніватися в істинності знань, мають поспостерігати, запитати про незрозуміле, порівняти, висловити припущення і знайти способи як шукати правильні відповіді на свої питання [10; 11].

У старшому дошкільному віці у дітей зростають можливості пошукової, дослідницької діяльності, спрямованої на власні відкриття нового. Дітям властива орієнтація на пізнання навколишнього світу й експериментування з об'єктами і явищами навколишнього природного середовища.

На основі цього, застосування дослідної роботи з ДСДВ передбачає, що:

- під час досліджень діти отримують реальні уявлення про різні якості природного об'єкта чи явища, їхні взаємозв'язки з іншими об'єктами й середовищем існування;
- відбувається процес збагачення уяви, пам'яті дітей, активізуються їх когнітивні процеси;
- діти розвивають вміння аналізувати, класифікувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки;
- розвивається мовлення, комунікативні навички, вміння домовлятися з іншими дітьми, діяти в парах чи міні групах;
- підвищується рівень самостійності, цілепокладання, здатності перетворювати будь-які предмети та явища для досягнення певного результату;
- розвиваються творчі здібності особистості, формуються трудові навички [10].

ДСДВ впродовж проведення дослідної роботи здатні засвоїти навіть складну інформацію, якщо ефективно забезпечити доцільне використання наочності та включення ДСДВ у самостійну, практичну пізнавальну активність. Цьому сприятиме дотримання як основних педагогічних принципів, так і специфічних, під час організації освітнього процесу в ЗДО. Таким чином, логічно буде розглянути основні принципи організації дослідної роботи в ЗДО:

- принцип орієнтації на пізнавальні інтереси дитини. Експерименти, дослідження – процес творчий, творчість неможливо нав'язати ззовні, це народжується тільки на основі внутрішньої потреби в пізнанні, (за О. Савенковим) [37];
- принцип доступності та науковості. Забезпечує подачу реалістичних, науково точних відомостей про навколишній світ у зрозумілій дітям формі, з опорою на вікові та психологічні особливості ДСДВ [43];

– принцип енциклопедичності був запроваджений видатними педагогами Я. Коменським та К. Ушинським, і передбачає формування у ДСДВ широкого кола знань про: природні матеріали, тобто елементи геології; метеорологічні явища; різноманітність тваринного світу, або елементи зоологічних знань; різноманітність рослинного світу, вивчення будови рослин, тобто елементи ботаніки; про сезонні зміни у природі, або фенологічні знання [43];

– принцип свободи вибору діяльності. За умови його реалізації дошкільний освітній процес може забезпечити дитину не просто отриманням інформації, а самостійному здобуванню знань та вмінь [23; 27];

– принцип використання авторських та освітніх програм. Програма, розрахована на творчу взаємодію педагога та дитини, вибір і застосування програмових матеріалів повинні бути співзвучними, дієвими, ніби «вирости з життя тих людей, які будуть взаємодіяти» [23];

– принцип поєднання продуктивних і репродуктивних методів навчання. Використання дослідницьких методів навчання має поєднуватися із застосуванням методів репродуктивних, які можуть розглядатися як рутинні, але від того не втрачають свою цінність [23; 39].

Підсумовуючи все вище зазначене, можемо дійти висновку, що сучасний етап розвитку дошкільної освіти, для якісного підвищення стану дошкільного виховання й результатів роботи ЗДО, потребує пошуку активних, дієвих методів навчання, виховання дітей і форм організації творчих видів дитячої діяльності. Одними з таких є методи дослідної роботи. Під час застосування дослідної роботи, діти вчать бачити та виділяти проблему, висловлювати припущення, ставити цілі, вирішувати проблему (аналізувати об'єкти та явища, виділяти суттєві ознаки та зв'язки, порівнювати, зіставляти різні факти, висувати гіпотези, обирати матеріали для здійснення експерименту, формулювати судження, робити висновки, фіксувати етапи дій та результатів).

Ознайомлення дітей з природою має одне з найважливіших місць у системі освітнього процесу, бо природа є безкінечним, різноманітним джерелом всебічного розвитку дитини. Тому дошкільна освіта ставить за мету максимально оптимізувати діяльність педагогічних працівників, батьків та суспільства з ознайомлення дітей дошкільного віку (природно-екологічна компетенція) з природою шляхом використання найраціональнішої діяльності – пошуково-дослідної [25].

Надзвичайно важливою є участь дітей дошкільного віку в процесі дослідження природи, оскільки вміння, які вони зможуть розвинути в собі, а саме, вміння: спостерігати, порівнювати, повідомляти й описувати, передбачати, класифікувати, а також вимірювати, в майбутньому будуть переноситися як у різні навчальні дисципліни, так і стануть актуальними впродовж усього життя. Тому наступним етапом дослідження буде визначення особливостей організації дослідної роботи з дітьми старшого дошкільного віку в ЗДО.

1.2. Особливості ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок

«Необхідно вводити малят в навколишній світ природи так, щоб кожен день вони відкривали в ньому для себе щось нове, щоб росли дослідниками, щоб кожен крок був мандрівкою до живих джерел природи, облагороджував серце і загартовував волю» стверджував В. Сухомлинський [цит. за 1]. Відповідно до завдань нашого дослідження, розглянемо особливості організації дослідної роботи з дітьми старшого дошкільного віку в ЗДО. Для чого проаналізуємо процес організації дослідної роботи із сезонними явищами у

базових програмах розвитку дитини дошкільного віку, розроблених вітчизняними науковцями, педагогами [15; 16; 39; 7; 5; 47].

Сфокусуємо увагу на освітню лінію «Дитина у природному довкіллі» у віковій групі старшого дошкільного віку.

Зміст педагогічної діяльності за комплексною освітньою програмою для дошкільних навчальних закладів «Світ дитинства» передбачає формування початкових, елементарних уявлень про Всесвіт; вмінь спостерігати за змінами у неживій (температура повітря, сонце, вітер, хмари, опади, ґрунт, тощо) та живій (рослини і тварини, які оточують дитину) природі, формування й закріплення навичок по догляду, вирощуванню, пересаджуванню рослин, а також збиранню насіння квітів, овочів та фруктів, підгодовуванні птахів на ділянці під час прогулянок та догляду за кімнатними рослинами і тваринами в обладнаному куточку природи. Проаналізувавши програму «Світ дитинства», щодо особливостей організації дослідної роботи за сезонними явищами з дітьми старшого дошкільного віку, було виявлено, що за нею передбачено формування: елементарних уявлень про сезонні зміни в природі (залежно від кількості сонячного світла та тепла); вміння спостерігати за змінами в природі, особливостями природних об'єктів та явищ, фіксувати їх у календарях погоди і природи; давати елементарні уявлення про хмари, причини їх утворення, рух, види, вплив на зміну погоди, розширювати дитячі знання про види опадів у різні пори року; помічати і розуміти характерні ознаки різних пір року (осінь, зима, весна, літо); пояснювати їх вплив на життя рослин, тварин та життєдіяльність людей, тощо [7].

Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина» за редакцією В. Огнев'юк та Г. Беленька виділяє чіткі завдання освітньої лінії «Дитина в природному довкіллі» для дітей сьомого року життя, а саме: формувати уявлення про наукову та образну картину природи; про Сонячну систему, дослідження та освоєння людиною космосу; формувати знання про Землю як

планету, фактори, що забезпечують існування життя; узагальнити отримані знання про властивості повітря, ґрунту, води та особливості їх використання і збереження людьми; підтримувати та розвивати стійкий інтерес до пізнання природи [16].

Окремо для кожної пори року в цій програмі описано зміни та взаємозв'язки між живою і неживою природою, зміни у рослинному, тваринному світі та у житті людей; залежність температури від висоти сонця, тривалість дня і ночі в різні пори року, частота хмарних днів, дощів восени, перші заморозки; вчити характерним змінам у житті рослин і тварин залежно від пори року; систематизувати знання дітей про зимові, весняні, літні та осінні зміни у житті тварин, рослин у різних природних умовах: у лісах, луках, водоймах, степах, горах [16] та в людській життєдіяльності. Як бачимо, більше уваги приділено саме фенологічним явищам природи. Але в цих програмах не окреслено практичні методи, форми чи види завдань для формування вищевказаних теоретичних знань та вмінь. Вікова група 7 року життя у програмі «Дитина» називається «Дослідники». І саме безпосередні дослідження дітей допоможуть педагогам та батькам реалізовувати поставлені освітні завдання для формування природничих компетентностей дитини.

У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», за редакцією О. Білан та О. Низьковської не означено окремо освітню лінію «Дитина в природному доквіллі», але на основі освітніх ліній для кожного вікового етапу окреслено напрямок – таким чином, «Пізнавальний розвиток» – це напрямок, у якому й розкриваються очікувані результати освітнього процесу з «ознайомлення з доквіллям» та «ознайомлення з природою»[5].

У розділі «Ознайомлення з доквіллям» для старшого дошкільного віку у програмі «Українське дошкілля» зазначено, що дитину цього віку приваблює все яскраве, емоційно забарвлене, те, що можна досліджувати, з чим можна експериментувати, причому її цікавить не лише сам процес, але й результат.

Розділ «ознайомлення з природою» ставить, одним із головних, завдання розширювати уявлення ДСДВ про сезонні зміни, які залежать від обертання Землі навколо Сонця; вміння визначати характерні зміни, що відбуваються з погодою, рослинами, тваринами кожної пори року, а також види сезонної сільськогосподарської праці, яку виконують люди; формування вмінь передбачати погоду за народними прикметами [5]. На нашу думку, ці освітні завдання у розділі «Ознайомлення з природою» розкривають потребу в організації безпосередніх спостережень за природою та дослідної роботи дітей з метою практичного вивчення сезонних змін у природі.

Програма «Я у Світі», за редакцією О. Аксьонова, А. Аніщук та інших, передбачає формування природничих компетентностей, вмінь спостерігати й досліджувати дітьми зміни у природі в процесі виконання наступних освітніх завдань за лініями пізнавального розвитку: продовжувати ознайомлювати з рослинним світом природи (культурні та дикоростучі рослини); знаходити спільне і відмінне у зовнішніх ознаках, будові, догляді, місці в природі; ознайомлювати дітей зі змінами, що відбуваються в природі з настанням зими (весни, літа, осені); давати початкові уявлення про характерні ознаки зими (весни, літа, осені) в природі, як живій, так і неживій; формувати вміння спостерігати характерні зміни в природі за різних пір року; викликати пізнавальний інтерес до природи рідного краю, а також ознайомлювати з проблемою забруднення навколишнього середовища; підвести до розуміння необхідності охорони довкілля [47].

У плануванні роботи вихователя, для формування названих вище вмінь дітей, освітній процес пропонується організовувати наступними видами пізнавальної дитячої діяльності у ЗДО: спостереження, екскурсії-огляди, цільові прогулянки, організація експериментально-дослідної дитячої діяльності (досліди). Саме у плануванні роботи вихователя за програмою «Я у Світі» розроблено досить універсальний календарний план, у якому відводиться час

для дослідницької діяльності з дітьми під час прогулянки у першій половині дня [47]. На нашу думку, це є досить вдалим рішенням, вивчати різні явища природи, спостерігати та експериментувати безпосередньо з природним довкіллям, а не в приміщенні.

Таким чином, здійснивши аналіз наукових джерел щодо особливостей застосування дослідної діяльності з ДСДВ можемо виділити педагогічні умови якісної організації дослідницької діяльності, серед яких:

- організація системних спостережень за об'єктами і явищами природи;
- використання на заняттях доцільних методів для виявлення причинно-наслідкових зв'язків при вивченні природних процесів, порівняння і класифікації природних об'єктів;
- організація, для практичної й дослідницької роботи ДСДВ, на заняттях можливості вільного маніпулювання з колекціями, приладами, географічними картами та іншими навчальними й природними матеріалами й об'єктами [13].

Важливою педагогічною умовою організації освітнього процесу в ЗДО є накопичення досвіду діяльності ДСДВ при оптимальній організації фенологічних (сезонних) спостережень за природою, яка передбачає набуття уявлень про взаємозв'язки, про самоцінність та неповторність компонентів оточуючого нас довкілля [8, с. 82].

Природне середовище є необмеженим джерелом матеріалів, посібників, зразків, ідей та можливостей для розвитку дитячих когнітивних процесів, для збагачення знань і підвищення пізнавального та дослідно-пошукового рівнів за умов ефективно організованого навчального процесу та дослідної роботи дітей.

Реалізовувати ці види діяльності буде доцільно під час прогулянок, які є обов'язковим етапом освітнього процесу в ЗДО і мають займати не менше 4 годин в день для дітей 4-6 років. Для кожної вікової групи прогулянки

організують двічі на день, відповідно до Санітарних правил влаштування та утримання дитячих дошкільних закладів (20.03.1985 № 3231-85). Інколи, залежно від погодних умов, вихователі змінюють кількість прогулянок (наприклад тричі в день – ранкова, до обіду та після денного сну), також види і послідовність різних видів діяльності на прогулянці передбачаються і плануються вихователем [34].

Велика кількість педагогів ЗДО застосовують дослідну діяльність в своїй роботі з ДСДВ, однак, найчастіше використовують лише як засіб ознайомлення з навколишнім і соціальним світом, у тому числі і для формування фенологічних спостережень за природою. Проте, багато вихователів рідко і не в повному обсязі впроваджують дослідницьку діяльність в освітній процес, через ряд причин:

- недостатню кількість і доступність сучасних якісних методичних розробок з методики організації дослідної роботи з ДСДВ; нестача сучасної методичної літератури;
- середній рівень сформованості сучасних природничо-екологічних компетентностей у педагогів;
- відсутність ефективного використання сучасних інтерактивних пристроїв, приладів і матеріалів для реалізації дослідної роботи з дітьми;
- складності організаційного характеру [29, с. 114].

Освітня діяльність, на думку З. Плохій, організовується вихователями, переважно, традиційно. Розробляються перспективні плани, педагоги створюють календарні плани і конспекти занять. У своїй роботі вони дотримуються чіткої логіки – від простого до складного, від часткового до загального. Як результат, ДСДВ володіють певним об'ємом стереотипних знань, де призначення природного світу – задоволення потреб людини [35].

Плануючи та організовуючи експериментування ДСДВ, педагог повинен ставити мету, добирати необхідні матеріали, створювати проблемну ситуацію, передбачити можливі гіпотези та пошукові дії дітей, а потім уважно вести дітей до пошуку правильних відповідей, дотримуючись опосередкованої взаємодії з ними таким чином, щоб діти «самі знайшли, побачили, зробили, дослідили, впевнились у правильній відповіді» [34]. Така робота потребує високої компетентності педагога і його творчості.

Найчастіше досліди організовують з дітьми старшого дошкільного віку. Починати дослідну роботу можна з виконання певних пошукових дій та простих дослідів, які не вимагають поетапних, довготривалих спостережень і досить складних умовиводів. Надалі, поступово, можна експериментування ускладнювати, організовуючи їх не лише у кабінеті, а, безпосередньо у навколишньому природному середовищі, наприклад на прогулянках та цільових екскурсіях.

Після опанування дітьми алгоритму проведення спостережень (див. пункт 1.1), вихователь повинен готувати дітей до наступного рівня – самостійних навчальних досліджень. Алгоритм проведення дослідження той самий, лише з певними доповненнями, що наведено нижче.

1. Постановка завдань та проблеми.
2. Вибір теми дослідження.
3. Розподіл дітей для роботи в парах або мікрогрупах.
4. Вивчення схеми або алгоритму дослідження.
5. Проведення самостійних досліджень за алгоритмом, схемою (педагог виступає в ролі консультанта і втручається в процес тільки тоді, коли дитина звертається по допомогу).
6. Фіксація результатів дослідження в індивідуальних блокнотах або зошитах з використанням символіки протягом усієї діяльності.

7. Групове обговорення результатів дослідження та підготовка повідомлення.

8. Слухання доповідей та їх обговорення (педагог обов'язково заохочує «доповідачів» і активних слухачів, які ставили цікаві запитання).

У межах даного дослідження, ми погоджуємось з думкою К. Крутій та І. Сергєєвої, що доцільним є створення дитячої лабораторії, яка була б оснащена різним необхідним устаткуванням та матеріалами для реалізації дитячої дослідно-експериментальної роботи, а також про вагому роль у вмінні вихователів правильно, поетапно, організувати підготовку і проведення дослідів дітьми [23; 39; 34].

Схематично етапи підготовки педагога до проведення дослідів наведено на рисунку 1.3. «Підготовка до проведення дослідів».

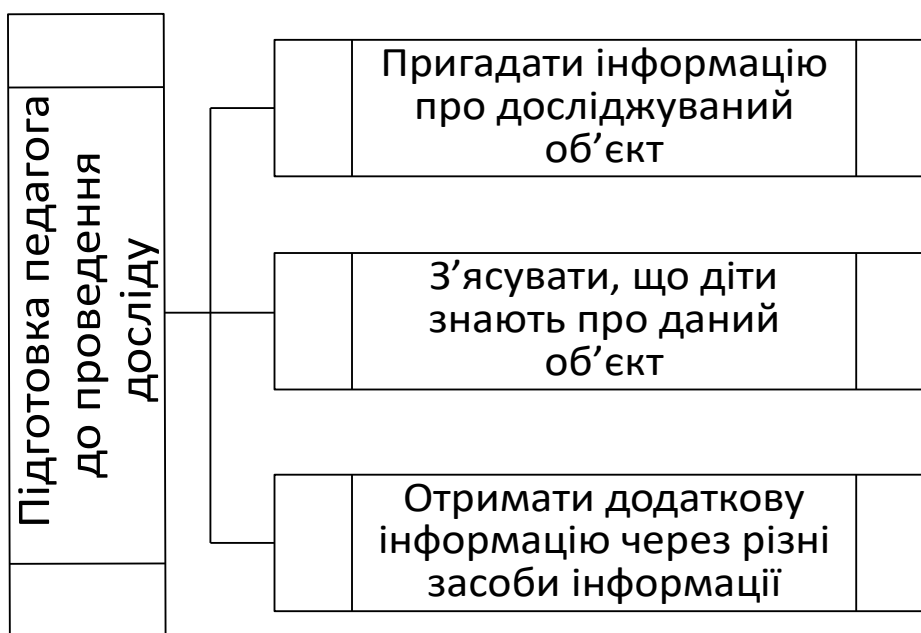

Рисунок 1.3. Підготовка педагога до проведення дослідів

Вихователь має вибудовувати підготовчу роботу з дітьми таким чином, щоб вони засвоїли алгоритм роботи під час дослідів. І, поступово, самостійно використовували його у власній дослідній роботі. Наводимо орієнтовний

алгоритм для дітей, який треба опанувати для більш ефективної дослідної роботи.

1. Поміркувати і пригадати відому інформацію з даного питання, поділитися нею з іншими учасниками.
2. Запитати в інших людей, що вони знають про це. Діти повинні вміти ставити запитання одне одному й дорослим, з метою поповнення обсягу інформації.
3. За допомогою дорослих отримати додаткову інформацію з Інтернету, з книжок.
4. Пригадати та використати інформацію, здобуту під час спостережень, які проводилися раніше.
5. Провести самостійно чи групою дослід або експеримент.

Таким чином, провівши аналіз особливостей організації дослідної роботи з ДСДВ на основі комплексних навчальних програм розвитку дитини дошкільного віку, наукових та методичних доробок було виявлено, що в організації освітнього процесу ЗДО, у програмах види діяльності і завдання щодо організації дослідної роботи з ознайомлення ДСДВ із сезонними явищами під час прогулянок чітко не відокремлені. Кожна програма розвитку містить повний опис характеристик основних вікових груп, перелік знань та вмінь, які має засвоїти дитина на кожному етапі, також надано рекомендації педагогам для створення розвивального середовища в ЗДО щодо співпраці з сім'ями дітей та з організації освітнього процесу, але практичних методів, прийомів, ефективних технологій, певної системи дослідної діяльності з дітьми дошкільного віку немає. Відповідно, недостатнім є рівень методичних розробок та підготовки педагогів, а також низький рівень матеріальної оснащеності закладів дошкільної освіти дидактичними матеріалами, сучасними пристроями для ефективної організації дослідної роботи дітей

Таким чином можна зробити висновок, що безпосередні спостереження за об'єктом чи явищем природи та серії дослідів з ДСДВ будуть педагогічно цінніші порівняно зі словесною інформацією, отриманою дітьми на заняттях у приміщенні. Але, остання від цього не втрачає свого значення в освітньому процесі. Та саме природні явища, які можливо спостерігати та досліджувати у різні пори року, служать опорою для ефективної реалізації природо-екологічних компетенцій дитини дошкільного віку.

Відповідно спрямуємо вектор нашого дослідження на розробку та впровадження методичного забезпечення дослідної роботи з ознайомлення ДСДВ із сезонними змінами під час прогулянок.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу науково-педагогічних, методичних доробок та базових програм розвитку дитини дошкільного віку схарактеризовано поняттєвий апарат проблеми дослідної роботи з ознайомлення ДСДВ із сезонними явищами природи та особливостями його організації в освітньому процесі.

1. Завдяки аналізу психолого-педагогічних джерел було визначено, що пізнавальна активність – це спрямованість особистості дитини на предмети і явища навколишньої дійсності, яка характеризується постійним прагненням до пізнання. Дослідна робота – це вид активності, направлений на пошук об'єктивної інформації шляхом особистого практичного експериментування з об'єктами дослідження. Провідну роль у формуванні пізнавальної активності ДСДВ відіграють практичні методи навчання, спрямовані на розвиток дослідницьких умінь і навичок ДСДВ, такі як дидактичні ігри-експериментування, спостереження, проведення дослідів, експериментувань.

При системному використанні методів дослідної роботи, у дитини формуються орієнтувальні вміння, інтелектуальні та практичні дії, розвиваються когнітивні процеси і зростає рівень пізнавальної активності, що є підтвердженням ефективності та доцільності їх використання у формуванні природо-екологічної компетентності ДСДВ.

2. Охарактеризовано особливості застосування дослідної роботи з ознайомлення ДСДВ із сезонними явищами на рівні базових програм розвитку дитини дошкільного віку та сучасних науково-методичних доробок. Виходячи з теоретичного етапу дослідження, можемо зробити висновок, що дослідна робота є невід'ємним елементом розвитку та становлення особистості ДСДВ. Аналіз комплексних освітніх програм дозволив стверджувати, що дослідну роботу доцільно організовувати під час погулянок, що забезпечить не лише достовірність, міцність знань та формування причинно-наслідкових зв'язків, а й підвищить пізнавальний інтерес дітей та любов до природи.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНА РОБОТА З ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ СЕЗОННИМИ ЯВИЩАМИ В ПРАКТИЦІ РОБОТИ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Констатувальний етап експериментальної перевірки обсягу знань дітей старшого дошкільного віку про сезонні явища

Ознайомлення ДСДВ з природою та з особливостями сезонних явищ передбачає формування у них певного обсягу уявлень, знань про об'єкти і явища живої та неживої природи. Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти результатом має стати сформована екологічна компетентність ДСДВ.

Еколого-природнича компетентність дошкільника являє собою складову частину його життєвої компетентності і описується системністю знань ДСДВ про природу і її закони, позитивним емоційно-ціннісним ставленням до явищ та об'єктів природи, а також основами природокористування та чітким дотриманням правил поведінки на природі, з об'єктами живої і неживої природи.

З метою вивчення рівнів оволодіння дітьми старшого дошкільного віку базовими навичками та знаннями змісту освітньої лінії «Дитина в природному довкіллі», обсягу знань про сезонні явища, а також для створення ефективної системи дослідної роботи з ознайомлення ДСДВ з сезонними явищами, нами було проведено констатувальну перевірку обсягу знань ДСДВ на базі Краснопільського закладу дошкільної освіти № 3 «Дзвіночок» смт. Краснопілля, Сумської області. Для даного дослідження було обрано дві групи дітей

старшого дошкільного віку «Долоньки» та «Сонечко». Група «Долоньки» – експериментальна (ЕГ). У її складі 23 вихованці віком 5-6 років. Група «Сонечко» – контрольна (КГ) має у своєму складі 25 дітей старшого дошкільного віку.

На основі мети педагогічного дослідження було сформульовано завдання:

- 1) Визначити методики та рівні оволодіння ДСДВ знаннями про сезонні явища в природі.
- 2) Розробити методичне забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами в ЗДО.
- 3) Надати методичні рекомендації щодо проведення дослідної роботи з ДСДВ під час прогулянок.
- 4) Експериментально перевірити ефективність розробленого методичного забезпечення дослідної роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

Процедура виявлення, або діагностика критеріїв та рівнів засвоєння дітьми знань та уявлень про сезонні явища природи, які є складовою еколого-природничої компетентності, включає аналіз та узагальнення існуючих методик діагностики, вибір оптимальних методик чи тестів за критеріями, які дадуть можливість оцінити рівень сформованості певного явища чи характеристики, рівень компетенції вихованців з визначеної теми.

Педагогічний експеримент проводився за трьома етапами. Дослідження проводились протягом весняно-осіннього періоду 2021 навчального року у двох групах старшого дошкільного віку Краснопілляського закладу дошкільної освіти №3 «Дзвіночок».

Метою першого етапу нашого дослідження є констатувальна перевірка рівня сформованості природничо-екологічної компетентності ДСДВ, а саме рівня засвоєння знань про сезонні зміни природи на початку дослідження дослідної роботи в ЗДО. Констатувальна перевірка обсягу знань та рівнів

еколого-природничої компетентності дітей старшого дошкільного віку проводилось у двох групах старшого дошкільного віку, які навчались за однаковою програмою. Кількість вихованців, календарно-тематичний план та організаційні етапи освітнього процесу в цих групах майже ідентичні. Результати цього етапу дозволили виявити рівень та недоліки у знаннях та вміннях вихованців.

Наступний – формувальний етап педагогічного експерименту передбачав розробку системи дослідної роботи з ознайомлення дітей з сезонними явищами природи на основі аналізу отриманих результатів констатувального етапу та практичне впровадження запланованих методів дослідної роботи в освітній процес ЗДО в експериментальній групі «Долоньки». Контрольна група працювала за стандартним навчальним планом даного закладу.

Після формувального етапу було проведено повторну перевірку рівня обсягу знань за тими ж методиками, але з подібними завданнями й іграми. Даний етап дослідження побудований на основі здійснення порівняння рівнів освоєння до впровадження системи дослідної роботи та після трьох місяців активного впровадження даної системи.

Для вирішення визначених нами завдань на першому етапі було обрано такі методики як:

- Перевірка вміння проводити спостереження за навколишнім природним середовищем (спостереження за поведінкою дітей у довкіллі, аналіз продуктів їхньої навчальної та творчої діяльності, а також рівень заповнення карти спостережень (Додаток Б) та індивідуальні бесіди щодо ставлення до природи.
- Моніторингові ігри для визначення рівня еколого-природничої компетентності ДСДВ за змістовим критерієм (Додаток В).
- Тести для визначення рівнів еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм (Додаток Г).

За допомогою обраних методик і тестів ми отримали можливість у порівняно короткий термін встановити рівень сформованості знань та умінь ДСДВ про сезонні явища у природному середовищі освітнього процесу в групі старшого дошкільного віку.

У сучасних дослідженнях широкого розповсюдження набули констатувальні тести та методики, які являються складовою частиною педагогічного експерименту. Вони дають змогу ефективно організувати доекспериментальний та післяекспериментальний зрізи. Ці методи ефективні при умові їх комплексного використання. У сукупності вони дають можливість забезпечити необхідну повноту й глибину вивчення певної проблеми.

Для визначення рівня сформованості знань ДСДВ про зміни природи та уміння спостерігати за явищами природи нами було проведено аналіз та узагальнення психолого-педагогічної і методичної літератури (В. Маршицька, Т. Шумей, В. Юркевич, Л. Прохорова та інші [1, 45].) і виділено критерії та рівні визначення розвитку дослідницької діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Провідними критеріями було обрано:

- Зацікавленість у виконанні поставлених запитань, завдань і проведенні спостережень дітьми під час прогулянок.
- Розуміння інструкцій та змісту кожного завдання чи описаної ситуації.
- Розгорнутість відповідей на запитання та ситуації, їх практичність (за діяльнісно-поведінковим критерієм).
- Самостійність при відповідях та виконанні завдань.
- Швидкість і повнота виконання завдань.
- Прояв емоційного задоволення від бесід, виконання тестів та завдань.

Відповідно цих критеріїв усі результати проведених методик та спостережень було зафіксовано за трьома рівнями: високий, середній, низький.

Високий рівень має такі основні ознаки:

- виявлення стійкого інтересу до природного довкілля;
- уміння виділяти істотні ознаки погодних (фенологічних) проявів та змін у природі під час спостереження;
- зацікавленість до проблемного навчання;
- виникнення запитань при незрозумілому завданні чи невідомих, специфічних властивостях певного явища, уміння помічати специфічні ознаки чи прояви;
- висловлення гіпотез, припущень щодо способів вирішення питання;
- прояв наполегливості у виконанні завдання, цікавість і прагнення вирішити поставлену проблему;
- висловлення емоційного захоплення чи задоволення.

Середній рівень:

- проявлення ситуативного інтересу до навколишніх об'єктів природи;
- очікування допомоги вихователя при виконанні завдань; при з'ясуванні невідомого;
- виникнення запитань лише для визначення найбільш істотних ознак;
- непослідовність дій, отримання часткового, або неповного результату.

Низький рівень:

- включення дитини у виконання завдань, але швидко згасання інтересу, або відсутність проявів інтересу до завдань чи до явищ навколишнього природного довкілля;

- невпевненість у своїх силах, очікування допомоги і підказок від старших;
- повільне виконання завдань;
- часткове виконання роботи або ігнорування інструкцій до виконання поставленої задачі чи завдання;
- відсутність питань для з'ясування невідомих об'єктів природи чи ознак, проявів природних явищ;
- дослідницькі завдання замінюються довільними ігровими діями;
- відмова від бесіди з вихователем.

Перший етап розпочався навесні заповненням кожною дитиною карти спостереження (додаток Б), яку вони отримали перед початком прогулянки. Розглянувши уважно всі пункти даної карти та отримавши чіткі короткі інструкції, діти вийшли на прогулянку з олівцями й картами спостережень і заповнювали їх безпосередньо під час прогулянки. У кінці прогулянки карти спостережень були зібрані та опрацьовані. Результати були визначені за трьома рівнями – високий, середній та низький. І представлені у таблиці 2.1. Результати вмінь ДСДВ спостерігати за явищами природи.

Таблиця 2.1

Результати вмінь ДСДВ спостерігати за явищами природи на констатувальному етапі експерименту

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Кількість дітей	Відсотки, %	Кількість дітей	Відсотки, %
Високий	3	13	6	24
Середній	8	35	9	36
Низький	12	52	10	40

За цими результатами бачимо, що переважна більшість дітей незнайома з таким видом діяльності, як спостереження за природою та фіксація результатів спостережень. На високому рівні виконали це завдання лише 3 дитини в експериментальній групі та 6 дітей у контрольній. Що становить відповідно 13% та 24%. Частково правильно зуміли визначити погоду та об'єкти живої природи на середньому рівні 8 дітей експериментальної групи та 9 дітей контрольної, що становить відповідно 35 % та 36 %. Низький рівень зайняв у даному виді діагностики найвищі показники – 52% в експериментальній групі та 40% у контрольній. Тобто, рівень умінь спостерігати за явищами живої і неживої природи та фіксувати отримані дані за допомогою слів і малюнків у дітей даних груп переважно низький. Відповідно, саме ці вміння потребують особливої уваги при плануванні та організації освітнього процесу у даному напрямку.

Але рівень знань та рівень оволодіння природничими компетентностями досить нове і складне явище у сучасній педагогічній освіті. Визначення обсягу знань та умінь дітей про сезонні явища потребує більш детального дослідження.

Опираючись на вчення сучасних науковців, таких як Г. Беленька., Т. Науменко, О. Половіна, З. Плохій., Н. Лисенко., Н. Горопахи та ін., еколого-природнича компетентність дошкільника складається з таких структурних компонентів [31]:

- знання, уявлення про природу – когнітивний, або змістовий компонент;
- вміння, навички, поведінка – діяльнісний компонент;
- мотиви, емоційно-ціннісне ставлення – ціннісно-мотиваційний компонент.

Ці компоненти тісно взаємопов'язані між собою і разом формують природно-екологічну компетентність.

Для вивчення рівня сформованості екологічно-природничої компетентності за змістовим (когнітивним) критерієм нами було запропоновано дітям методику моніторингових ігор (Додаток В).

За цією методикою дітям потрібно було виконати визначені завдання із зображеннями природних об'єктів живої та неживої природи, обрати певну якість, дати відповіді на цікаві питання природного напрямку, вилучити зайве (Додаток В). Відповіді, швидкість виконання завдань та повнота виконання кожного завдання відігравала важливу роль у спостереженні за дітьми та визначенні балів. Усі відповіді фіксувались у таблиці з балами від 1 до 3 за кожне завдання. Максимально можлива кількість балів – 30.

Після опрацювання даної методики з усіма вихованцями було обчислено загальну кількість набраних балів і визначено відповідний рівень кожної дитини за змістовим, або когнітивним критерієм.

Діти, які набрали від 30 до 22 балів проявили високий рівень компетентності за даним критерієм. Таких дітей в експериментальній групі було 5, що становить 22 % , у контрольній групі високий рівень мають 36% дітей.

Діти, які набрали від 21 до 13 балів оволоділи даними знаннями на середньому рівні. Це 56% у експериментальній групі та 48% у контрольній.

Діти, у яких було від 12 до 0 балів проявили низький рівень обсягу знань природничої компетентності за змістовим критерієм. Цих дітей було 22% експериментальної групи та 16% контрольної групи.

Результати отриманих даних по трьом рівням (високий, середній, низький) компетентності за когнітивним (змістовим) критерієм у кількості вихованців та у відсотках представлено у таблиці 2.2. Результати оволодіння еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм.

Ці результати показали, що змістовий компонент еколого-природничої компетентності у ДСДВ має вищі показники. У даному дослідженні переважає середній рівень знань.

Таблиця 2.2

Результати оволодіння еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Кількість дітей	Відсотки, %	Кількість дітей	Відсотки, %
Високий	5	22	9	36
Середній	13	56	12	48
Низький	5	22	4	16

Далі було проведено визначення рівня оволодіння знаннями природних явищ дітьми старшого дошкільного віку за діяльнісно-поведінковим критерієм еколого-природничої компетентності. На цьому етапі з дітьми проводились тести для визначення еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм у формі індивідуальних бесід (Додаток Г). У ході таких бесід за кожен відповідь на одну з 8 ситуацій, які описувались, дитина отримувала 0, або 1 чи 2 бали. Діти, які набрали від 16 до 13 балів проявили високий рівень розуміння та вміння бережно відноситись до природи, виявляти милосердя та вміння доглядати й оберігати об'єкти природи. Від 12 до 7 балів отримали діти, які мають середній рівень умінь діяльнісно-поведінкової екологічної поведінки. Діти, які не проявили своє оцінне ставлення до природи та вчинків як можна або не можна поводитись у природі, не пояснили свої уявлення як слід поводитись у різних ситуаціях набрали від 6 до 1 балу і відповідно проявили низький рівень розвитку сформованості еколого-природничої компетентності за даним критерієм.

Результати цієї методики представлені у таблиці 2.3. Рівні еколого-природничої компетентності ДСДВ за діяльнісно-поведінковим критерієм.

Таблиця 2.3

Рівні еколого-природничої компетентності ДСДВ за діяльнісно-поведінковим критерієм

Рівні	Експериментальна група, 23 дитини		Контрольна група, 25 дітей	
	Кількість дітей	Відсотки, %	Кількість дітей	Відсотки, %
Високий	9	39	11	44
Середній	12	52	10	40
Низький	2	9	4	16

Тестування за діяльнісно-поведінковим критерієм рівня знань ДСДВ показало більш високі результати у порівнянні з попередніми характеристиками. Уміють співчувати та оберігати тварин та рослини, доглядати за ними, проявляти милосердя та відповідальне ставлення до навколишньої природи на високому рівні 39% (ЕГ) та 44% (КГ) дітей досліджуваних груп, на середньому рівні – 52% (ЕГ) та 40% (КГ). Низький рівень діяльнісно-поведінкових характеристик еколого-природничої компетентності проявили 9% (ЕГ) та 16% (КГ).

Таким чином, констатувальний етап дослідження проявив необхідність розвивати вміння спостерігати за явищами живої та неживої природи, підвищувати рівень еколого-природничої компетентності, вчити ДСДВ безпосередньо сприймати, цінувати й оберігати природу.

Для більш наочного прикладу наведемо отримані результати у вигляді діаграми (рис. 2.1).

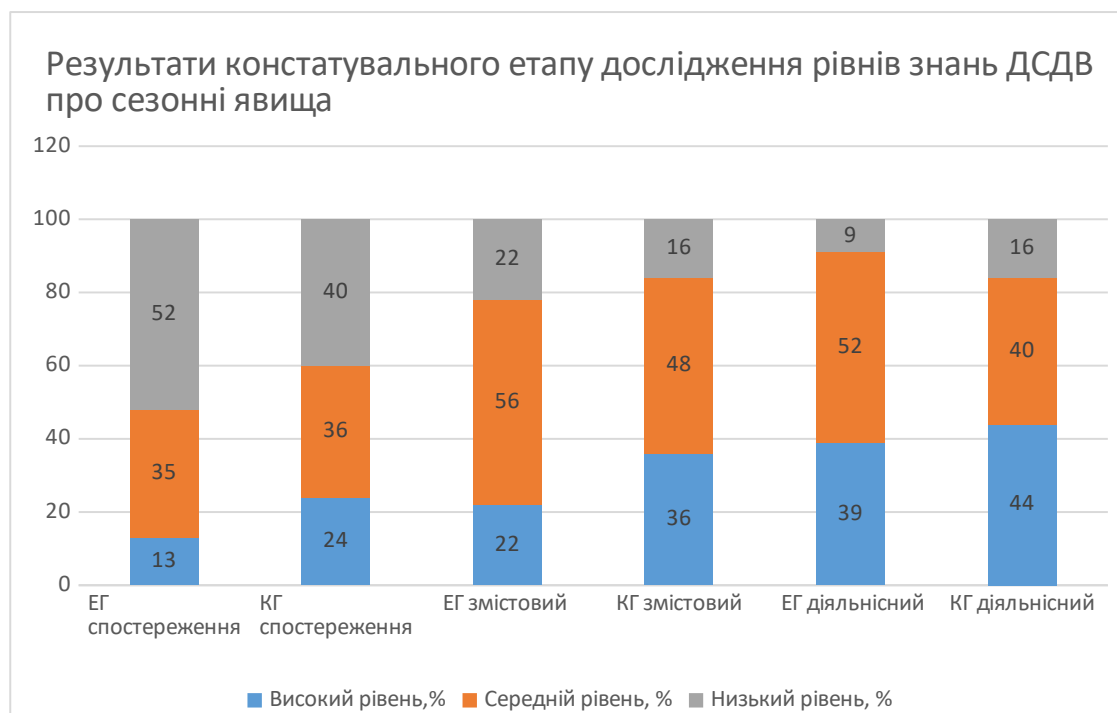

Рисунок 2.1. Результати констатувального етапу дослідження рівнів знань ДСДВ про сезонні явища

Отримані дані спостережень за дітьми, за їх поведінкою під час прогулянок та на заняттях, результати проведених бесід, моніторингових ігор, заповнення карт спостережень дітьми, тестових та ситуативних завдань, а також теоретичне вивчення науково-методичних матеріалів стали опорою для створення методичного забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок.

2.2. Методичне забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок

Формувальний етап дослідження передбачав упровадження у практику освітнього процесу ЗДО у старшій групі «Долоньки» – експериментальній групі

– розробленого методичного забезпечення з ознайомлення із сезонними явищами під час прогулянок протягом трьох місяців.

У методичному забезпеченні дослідної роботи передбачається проведення організованих спостережень за певними осінніми явищами живої та неживої природи під час прогулянок, екскурсій до парку та до лісу; проведення дослідів з дощовою водою, ґрунтом, глиною, піском, повітрям; проект, до якого будуть залучені батьки з метою створення якісних годівничок для пташок на зимовий період та запасання кормів для годівниць, догляд за рослинами на присадибній ділянці закладу дошкільної освіти.

Під час організації дослідної роботи з дітьми ми дотримувались методично визначених етапів роботи, а саме:

- 1) формулювання проблемної ситуації;
- 2) визначення мети, тобто цілепокладання;
- 3) висування можливих гіпотез та вибір провідної гіпотези;
- 4) перевірка обраних припущень (гіпотез). При умові, що гіпотеза не підтверджувалася – то формування нової гіпотези і її перевірка дослідями у процесі;
- 5) підтвердження нової гіпотези;
- 6) формування висновків даного спостереження, досліду, рефлексія.

Дослідна робота у нашому дослідженні представляла собою організовану педагогом діяльність дітей, за якої вони шляхом самостійних спостережень, відкриттів явищ природи; за якої шляхом розв’язання різних проблемних завдань та практично перетворювальних дій засвоювали б нові знання, вміння й навички про особливості природного середовища. А в подальшому мали б змогу використовувати отримані уміння у власних дослідженнях природи.

Провідною особливістю організації спостережень та дослідів за сезонними змінами і явищами природи в освітньому процесі вважаємо проведення даного виду діяльності безпосередньо перебуваючи на природі.

Тобто, організувати дослідну роботу під час прогулянок, які є обов'язковими етапами у роботі ЗДО.

Кожного дня протягом формувального етапу нашого дослідження ми виділяли кілька хвилин перед виходом на прогулянку для заповнення календарів погоди, які були у кожного учня. На прогулянках діти мали змогу вільно гратися, але педагог зацікавлював, пропонував:

- звернути увагу на хмари, описати їх словами;
- перевірити у якому напрямку дме сьогодні вітер, який він, теплий чи холодний, сильний чи слабкий;
- порахувати кількість мурашок (горобців, жуків-солдатиків, ворон, сорок, кущів без листя, дерев, у яких уже листя жовте, кількість дерев без листя).

Таким чином вихователь спонукав дітей звертати увагу на явища природи, привчати себе бачити красу та неймовірність тих об'єктів природи, що нас оточують у даний момент. Також проводились екскурсія до лісу з метою порівняти кольори дерев та кущів на території ЗДО з деревами і кущами лісу. Була екскурсія до парку з метою зібрати каштани, жолуді та шишки для подальших дослідів зі створення природного барометра та для гри-дослідду «Осінь на дотик».

Характер дій дітей старшого дошкільного віку під час дослідної роботи визначався за:

- рівнем комунікаційного розвитку дітей, можливістю створення мікрогруп із диференційованими завданнями, адаптованим змістом, засобами тощо;
- рівнем розвитку мовлення дітей, можливістю аргументувати свої власні ідеї, припущення чи міркування;
- рівнем розвитку словесно-понятійного мислення, тобто вміння порівнювати, виділяти загальне (узагальнювати) в ряді ознак об'єктів, а також здатність абстрагувати;

- змістом певного завдання яке, залежно від ситуації, слід виконувати поетапно чи одразу в повному обсязі.

Тобто, плануючи та добираючи зміст і обсяг навчальної інформації, методи і засоби освітнього процесу важливо урахувати особливості розвитку та обсяг засвоєних знань дітей. Також слід мати на увазі, що у дітей переважає дієвість та образність мислення. Саме тому організація дослідної роботи під час прогулянок сприяє обґрунтованому переходу від теоретичних уявлень про явища природи до узагальнених та систематизованих знань. Формуючи методичне забезпечення дослідної роботи з ознайомлення ДСДВ із сезонними явищами ми звертались до програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі», обираючи той матеріал, у якому можливо організувати пізнавальну та практичну діяльність за допомогою спостережень за природою, ігор-експериментувань та дослідів з природними матеріалами.

Основні методи дослідної роботи та теми занять по місяцям, з можливістю педагогові самостійно запланувати ці види робіт протягом місяця, підбираючи дні для екскурсій та спостережень відповідно до погодних та організаційних умов роботи закладу дошкільної освіти представлені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Методичне забезпечення дослідної роботи з вивчення сезонних явищ з
ДСДВ в осінній період**

Місяць	Методи та теми дослідної роботи	Примітки
Вересень	<ul style="list-style-type: none"> • Спостереження за дозріванням помідорів, перцю та гарбуза на присадибній ділянці. • Заповнення карти спостережень за зразком (додаток Б). Особлива увага на хмари, на комах та птахів. • Досліди з вивчення властивостей повітря. • Спостереження за кольором берізки та куща барбарису на території закладу. Робота з фарбами під музичний супровід після прогулянки. • Екскурсія у природу з метою порівняти кольори берізки й кущів у ЗДО з кольорами листя в лісі. • Дослід «Сонячний годинник на майданчику». • Досліди з вивчення властивостей повітря. Вітер. Облаштування флюгера на майданчиківі. 	<p>Заповнення календаря погоди перед виходом на прогулянку в першій половині дня щоденно.</p> <p>Кожен дослід проводиться лише після чіткої інструкції та обговорення правил безпеки при роботі з речовинами та приладами й інструментами.</p>
Жовтень	<ul style="list-style-type: none"> • Збір шишок, каштанів та жолудів на екскурсії до парку(чи лісу). Заповнення карти спостережень. • Досліди. Створення природного барометра із шишок. Паперові квіти на воді. • Дослід-гра «Осінь на дотик». • Підготовка досліду для збору дощової води. Вивчення властивостей ґрунту. Наявність повітря у ґрунті. • Збір листя для поробок під час прогулянки в парку. Заповнення карти спостережень. • Початок проекту «Годівничка для кожної синички». • Досліди з вивчення дощової води та її фільтрування у міні-лабораторії. Дослід «Вода в осінніх відтінках». 	
Листопад	<ul style="list-style-type: none"> • Прибирання на присадибній ділянці. Заповнення карти спостережень • Досліди з вивчення властивостей перетворення деяких речовин із твердого стану у рідкий та з рідкого у твердий. Вода, смола. • Спостереження за кольором берізки та куща барбарису на території закладу. • Заповнення карти спостережень (особлива увага на птахів та комах). • Продовження виготовлення годівничок для проекту та збір запасів насіння й зерна для підгодовування птахів взимку. • Досліди з вивчення властивостей глини та піску. • Дослід «Чи завжди вода виливається зі склянки?» 	

Відповідно до розробленого методичного забезпечення кожного тижня організовувались дні учених-дослідників, коли педагог організовував безпосередню участь дітей у проведенні простих дослідів з вивчення властивостей повітря; потім властивостей води, ґрунту, піску, глини; дослідів з вивчення властивостей перетворення деяких речовин із твердого стану у рідкий та з рідкого у твердий. Досліди проводились у приміщенні групи, де частина кімнати була обладнана під міні-лабораторію.

Одним із результатів дослідної роботи є формування у дітей елементарних навичок пошукової роботи, що у свою чергу сприяє посиленому інтересу дітей до природи, оптимізації когнітивних процесів. Дослідницька діяльність в ЗДО дуже залежить від рівня умінь педагога своєчасно направити увагу дітей на визначення внутрішніх властивостей об'єктів та їх залежності від зовнішніх умов.

Провідну роль у формуванні навичок пошукової роботи відіграють цілеспрямовані, планомірні сприймання явищ та об'єктів природи, тобто спостереження. Для більш ефективного розглядання предметів та об'єктів живої і неживої природи, для встановлення фенологічних явищ та виділення істотних ознак і змін протягом певного періоду, одним із засобів при організації спостережень ми пропонуємо використовувати карту спостережень за природою (Додаток Б). Дана карта передбачає фіксацію (запис та малювання) дитиною дати, стану неба, температури повітря, сили вітру, наявності хмар та опадів, а також зображення об'єктів живої природи, які діти можуть спостерігати безпосередньо під час прогулянки чи екскурсії у природу.

Також важливим моментом є готовність педагога організувати непередбачувані, ситуативні спостереження за явищами навколишньої природи, такі як: спостереження за грозою, за веселкою, за туманом, ранковим інієм, градом тощо. Адже вміння помічати красу та загадковість природи ми маємо навчати безпосередньо спостерігаючи за явищами, а багато таких явищ ми не

можемо запланувати завчасно. Варіанти непередбачуваних спостережень зі сформульованою метою наведено у додатку Д.

Заплановані або систематичні, тривалі спостереження це є ті, які дають можливість спостерігати за розвитком рослин чи тварин, за поступовими сезонними змінами в житті рослин чи тварин, залежно від теми і мети. Такі спостереження доцільно організовувати в процесі повсякденного життя ДСДВ в закладі дошкільної освіти. Їх можна проводити до та після сніданку, на прогулянці, або перед обідом чи увечері, після сну. Будь-які спостереження мають вкладатися за часом від 5 до 10 хвилин. Тривалими вони мають бути за частотою опрацювання обраного об'єкта чи явища, за природними термінами розвитку чи сезонності явища.

Створення власного метеомайданчика сприятиме підвищенню пізнавальних інтересів дітей у вивченні та спостереженні за сезонними змінами природи, фенологічними явищами; познайомить дітей з професіями метеоролога, синоптика, а також сприятиме включенню батьків до активної та свідомої взаємодії ЗДО з батьками над проблемою формування еколого-природничих компетентностей, у розвиткові дослідницьких навичок дітей старшого дошкільного віку.

Облаштування метеомайданчика зі створенням флюгера із позначеними сторонами для визначення напрямку вітру, термометра на сонці та термометра у тіні, а також пристрою для замірів зібраної дощової води (дощомір) та спеціально підготовлена стійка з розміткою для фіксації рівня опадів чи снігу у зимовий період, не вимагають великих коштів, їх можливо створити з підручних матеріалів. Усі ці прилади важливо організовувати та встановлювати разом з дітьми, підкріплюючи ці види діяльності активною допомогою батьків.

Варто пам'ятати, що рівень академічних знань у дошкільному віці не є самоціллю, а лише умовою усвідомленого формування ціннісного ставлення до

природи, розуміння зв'язків і взаємозалежностей у природі та пізнавального розвитку дитини [3].

Організація дослідів у спеціально обладнаних міні-лабораторіях чи спеціально підготованих приміщеннях для дослідів, а також досліди, які можливо проводити на майданчику для прогулянок чи на присадибній ділянці займає багато часу на етапі підготовки: тема, мета, проблемна ситуація, розробка плану, можливих гіпотез дітей, підбір необхідних матеріалів (орієнтовний перелік у додатку Е), інструментів, речовин, раціональне об'єднання дітей у групи вимагає від педагогів високого рівня методичної підготовки, творчості та самовіддачі. Але процес безпосереднього проведення дослідів з дітьми викликає захоплення, цікавість, багато позитивних емоцій не лише у дітей, а й у їхніх батьків та й самих педагогів. Ті знання, які діти зуміли виявити і довести практичними діями, діти сприймають і запам'ятовують дуже легко і надовго. Пізнавальний інтерес та позитивні емоції під час проведення дослідів дітей, міцність та системність отриманих знань являються фактором, який підтверджує необхідність методичного розвитку та впровадження даного методу в освітній процес ЗДО.

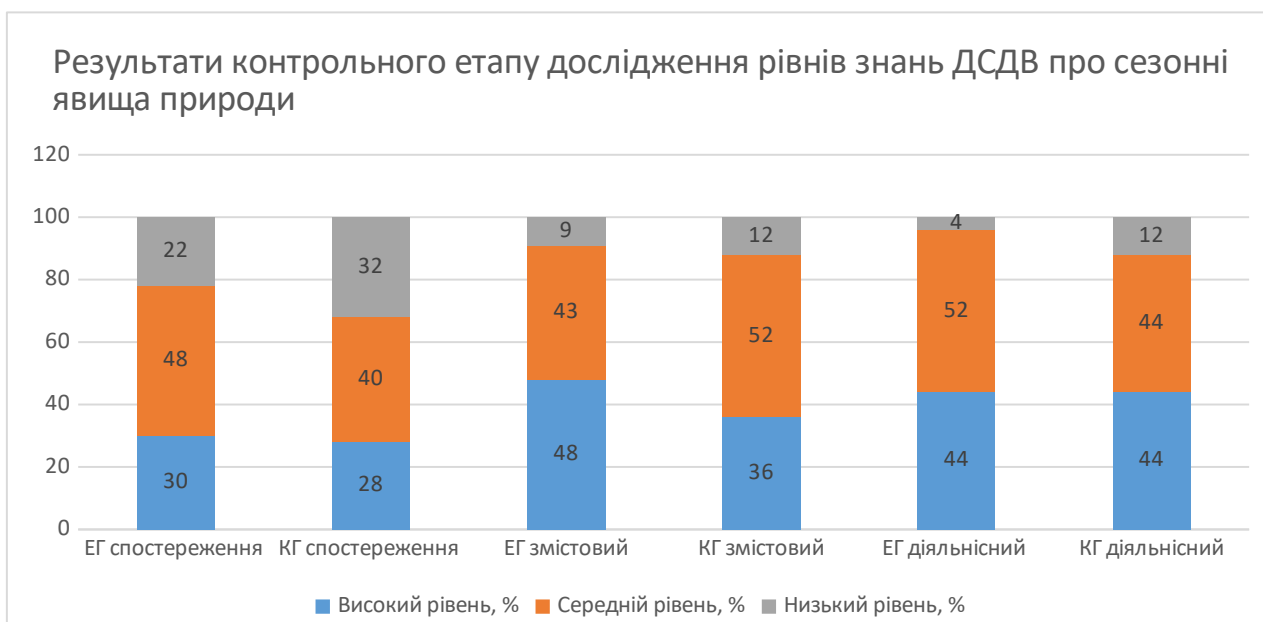
2.3. Перевірка ефективності використання методичного забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок

Констатувальний етап нашого дослідження показав низький рівень умінь дітей старшого дошкільного віку проводити спостереження за сезонними явищами природи та середній рівень оволодіння еколого-природничими компетентностями ДСДВ.

На період формувального етапу нами було організовано проведення систематичних спостережень за природою під час прогулянок та екскурсій, а також щотижня ми з дітьми експериментальної групи проводили досліди з вивчення властивостей природних матеріалів та явищ.

Контрольний етап дослідження ефективності методичного забезпечення дослідної роботи передбачав повторне проведення діагностики у двох групах старшого дошкільного віку за картами спостереження, за моніторинговими іграми для визначення рівня еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм та тестування для визначення рівня еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм.

Отримані результати кожної групи (ЕГ та КГ) по трьом рівням (високий, середній, низький) заносились до таблиць 2.5 та 2.6. у кількості дітей кожного рівня та у відсотковому відношенні.

Представимо результати контрольного етапу дослідження у вигляді діаграми (рис. 2.2).

Рисунок 2.2. Результати контрольного етапу дослідження рівнів знань ДСДВ про сезонні явища природи

Аналіз та узагальнення отриманих результатів на констатувальному й контрольному етапі в контрольній групі показав незначні позитивні зміни показників обсягу знань ДСДВ про сезонні явища. Ці дані представлено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Рівні засвоєння знань про сезонні явища у контрольній групі на констатувальному та контрольному етапах

Рівень	I етап	II етап
Низький	24%	19%
Середній	41%	45%
Високий	35%	36%

За цими даними бачимо, що:

- кількість дітей з низьким рівнем зменшилася на 5 %;
- кількість дітей з середнім рівнем збільшилась на 4 %;
- кількість дітей з високим рівнем зросла на 1 %.

Наведемо узагальнені дані по рівням обсягу знань про сезонні явища природи в експериментальній групі на першому та третьому етапах дослідження у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Рівні засвоєння знань про сезонні явища в експериментальній групі на констатувальному та контрольному етапах

Рівень	I етап	II етап
Низький	28 %	12 %
Середній	48 %	48 %
Високий	24 %	40 %

Результати, отримані в експериментальній групі, показали значне зменшення відсотків низького рівня та збільшення відсотків високого рівня. Середній рівень знань залишився стабільним. Представимо отримані результати у порівняльній діаграмі (рис. 2.3).

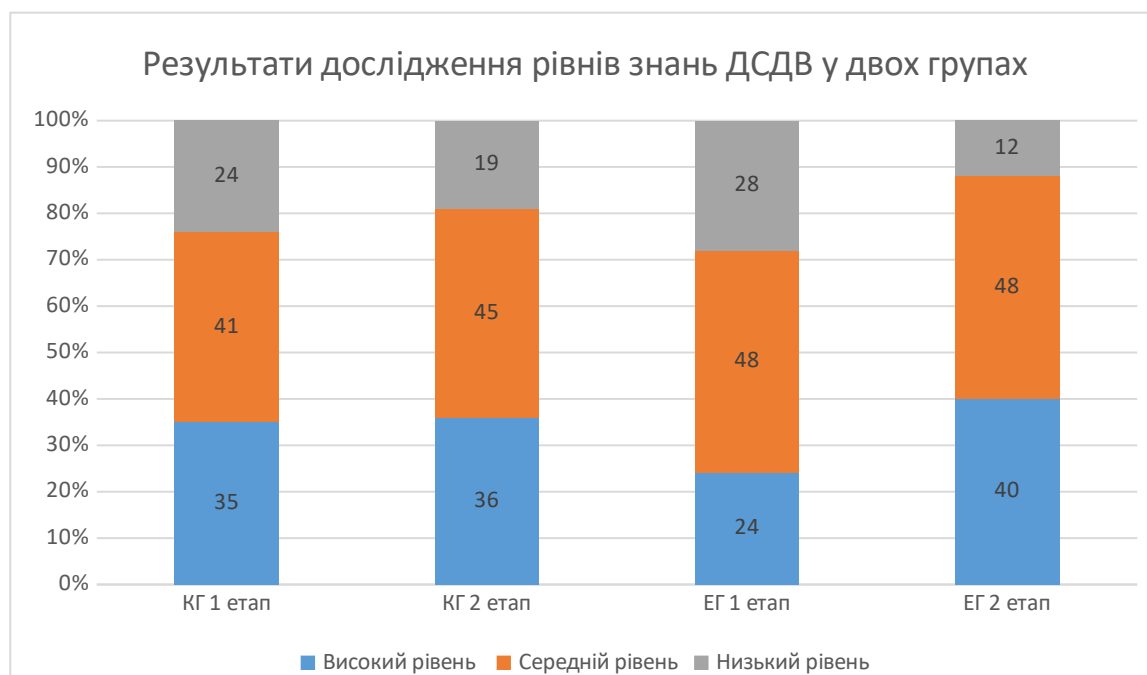

Рисунок 2.3. Результати дослідження рівнів знань ДСДВ у двох групах

За даними, які отримано в результаті нашого дослідження бачимо, що контрольна група за період дослідження проявила незначні зміни у зростанні

рівня знань про сезонні явища природи. В експериментальній групі за час формувального етапу, у якому систематично використовували методи дослідної роботи в освітньому процесі ЗДО за розробленим нами методичним забезпеченням, відбулося значне зниження кількості дітей низького рівня знань – на 16%, кількість дітей з середнім рівнем не змінилася, але також відбулось підвищення кількості дітей, які оволоділи високим рівнем знань та умінь щодо сезонних явищ природи – на 16 %. Таким чином можемо стверджувати, що методичне забезпечення дослідної роботи сприяло підвищенню рівня оволодіння ДСДВ знаннями про сезонні явища природи.

Висновки до розділу 2

Під час проведення практичної частини дослідження нами було обрано методики визначення рівня знань дітей старшого дошкільного віку щодо сезонних явищ природи та розроблено і впроваджено в освітній процес ЗДО методичне забезпечення дослідної роботи з ознайомлення ДСДВ із сезонними явищами під час прогулянок. Ця частина дослідження складалася з трьох етапів. Констатувальний – перший етап, передбачав вибір діагностичних методик вивчення рівня знань ДСДВ, проведення цих методик у двох групах старшого дошкільного віку та опрацювання результатів і визначення рівнів. Нами обрано наступні методики визначення обсягу знань ДСДВ: перевірка вміння дітей проводити спостереження за сезонними явищами під час прогулянки та заповнити карту спостережень; моніторингові ігри для визначення рівня еколого-природничої компетентності ДСДВ за змістовим критерієм; тести для визначення рівнів еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм.

Усі методики оцінювались трьома рівнями – високий, середній та низький. Критеріями для визначення рівнів були зацікавленість у виконанні поставлених завдань і проведенні спостережень; розуміння інструкцій; розгорнутість і практичність відповідей на питання й ситуації; самостійність при виконанні завдань; швидкість і повнота виконання завдань; прояв емоційного задоволення від різних видів діяльності.

Формувальний етап передбачав роботу з експериментальною групою із впровадження методичного забезпечення дослідної роботи під час прогулянок, екскурсій та основних занять (проведення дослідів).

Контрольний етап складався із повторного проведення всіх трьох видів діагностичних методик в обох групах, опрацювання отриманих даних та порівняльного аналізу.

Отримані результати показали підвищення рівня знань ДСДВ в експериментальній групі на 16 %.

ВИСНОВКИ

Протягом теоретичного та педагогічно-експериментального етапів дослідження було сформульовано наступні висновки, відповідно до поставленої мети і завдань.

1. Аналіз наукових джерел показав достатньо добру розробленість питання дослідної роботи з ознайомлення ДСДВ із сезонними явищами. Проблема дослідної роботи дітей вивчалась педагогами й науковцями як в минулому (Я. Коменський, М. Монтесорі, Й. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші), так і зараз активно вивчається й розвивається багатьма вченими (Н. Горопаха, З. Плохій, Н. Лисенко, Г. Беленька, І. Карук, К. Крутій та інші). В ході нашого дослідження теоретично проаналізовано й охарактеризовано дослідну роботу з ознайомлення ДСДВ із сезонними явищами під час прогулянок як педагогічну проблему, а саме: розкрито роль та описано особливості дефініції таких понять як пізнавальна активність дітей, дослідна робота, метод в освітньому процесі ЗДО. Дослідна робота визначена як вид активності, направлений на пошук об'єктивної інформації шляхом особистого практичного експериментування з об'єктами дослідження. Уточнено провідні практичні методи дослідної роботи з дітьми старшого дошкільного віку, їх структуру, особливості застосування в ЗДО, їх взаємозалежність та роль у формуванні природничо-екологічної компетентності ДСДВ. До основних практичних методів дослідної роботи у ЗДО відносяться дидактичні ігри-експериментування, спостереження за природою та проведення дослідів, експериментів. Також сформульовано основні педагогічні принципи організації дослідної роботи в ЗДО і роль використання активних, дієвих методів навчання у сучасному освітньому процесі ЗДО.

2. Розкрито особливості застосування дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок у

ЗДО на рівні сучасних комплексних програм розвитку дитини дошкільного віку, наукових та методичних доробок. Цей аналіз допоміг виявити особливості опису основних характеристик дитини старшого дошкільного віку, перелік знань та умінь, необхідних при формуванні дослідницьких навичок та природничо-екологічних компетентностей за освітньою лінією «Дитина в природному довкіллі» та виявити недоліки в організації дослідної роботи в ЗДО; надати рекомендації щодо створення розвивального середовища для дослідної роботи та використання природного середовища в освітньому процесі.

3. Теоретично обґрунтовано та розроблено методичне забезпечення дослідної роботи з ознайомлення ДСДВ із сезонними явищами під час прогулянок в ЗДО на осінній період. Надано методичні рекомендації щодо використання методів даного забезпечення безпосередньо в освітньому процесі з ДСДВ. В основі методичного забезпечення – спостереження за явищами осінньої природи під час прогулянок та екскурсій, ігри-експериментування з природними матеріалами, проект з оформлення метеомайданчика на території закладу та дослід з вивчення властивостей повітря, води, ґрунту тощо, а також систематичні спостереження за змінами в живій та неживій природі восени.

4. Ефективність методичного забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок експериментально перевірено на базі Краснопільського закладу дошкільної освіти №3 «Дзвіночок» смт. Краснопілля, Сумської області. Дві групи дітей старшого дошкільного віку приймали участь в трьох етапах практичної частини нашого дослідження. Під час даного експерименту було встановлено рівні знань дітей щодо сезонних явищ природи за обраними методиками (констатувальний етап), потім в експериментальній групі освітній процес проводився з використанням розробленого методичного забезпечення, а в контрольній групі заняття проходили за традиційним планом (формульальний етап). Результати, отримані під час контрольного етапу нашого дослідження

показали незначне підвищення рівня знань дітей контрольної групи (кількість дітей з низьким рівнем зменшилась на 5%, кількість дітей із середнім рівнем підвищилась на 4%, а високого рівня зросла на 1%). Рівень знань про сезонні явища в природі ДСДВ в експериментальній групі представляє собою зниження кількості дітей низького рівня на 16%, середнього рівня – залишилась майже без змін, і відповідно, кількість дітей високого рівня знань у даній групі зріс на 16% порівняно з констатувальним етапом дослідження. Отримані результати підтверджують позитивний вплив впровадження розробленого методичного забезпечення дослідної роботи з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними явищами під час прогулянок в освітньому процесі ЗДО.

Проведене нами дослідження не претендує на повне і всебічне розкриття всіх напрямів даної теми. Перспективний напрямок для майбутніх наукових робіт вбачаємо у систематизації дослідів з вивчення властивостей живої та неживої природи з дітьми старшого дошкільного віку, у складанні методичних рекомендацій для вихователів та батьків з формування навичок дослідної роботи дітей дошкільного віку та в розробці методичного забезпечення дослідної роботи для інших пір року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабюк Т. Й. Організація дослідницько-експериментальної діяльності дітей у природі. Кам'янець-Подільський : ФОР Сисин О. В., 2012. 64 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). / Авт. група під кер. Т. О. Піроженко. Затв. Наказом МОН України від 12.01.21 № 33. 38 с.
3. Беленька Г. В. Науменко Т. С., Половіна О. В. Дошкільнятам про світ природи: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. 115с.
4. Беленька Г., Машовець М. Прогулянка – час яскравих вражень, активності й пізнання. *Вихователь-методист* №6. 2018. URL: <http://leleka.rv.ua/yak-organizuvaty-progulyanku-v-dnz-veselo-i-korysno-konsul-taciya-dlya-vyhovateliv-2.html>
5. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (нова редакція) / О. І. Білан; за заг.ред. О. В. Низьковської. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.
6. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник. Київ : «Слово», 2008. 408 с.
7. Богуш А. М. Світ дитинства. Комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів. Богуш А. М. Лист МОН від 26.06.2015 № 1/11-8964.
8. Борисенко Н. М., Семашкіна Г. М. Пропедевтика формування природознавчої компетентності молодших школярів у процесі фенологічних спостережень. Збірник наукових праць . Педагогічні науки. 2014. Вип. 65. С. 80- 85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2014_65_16

9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [250000 слів] / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
10. Волинець Ю.О., Стаднік Н.В. «Народна освіта» Вип. 2 (38). URL: file:///C:/Users/USER/Downloads/NarOsv_2019_2_20.pdf
11. Влох В. І. Пошуково-дослідницька діяльність дошкільників у природі. : навч.-метод. посіб. / Упоряд. Влох В. І.Зіньків, 2014. 27 с.
12. Вульфів Б. З. Педагогіка. Дидактичні ігри як метод навчання. 2015. URL: https://stud.com.ua/46760/pedagogika/didaktichni_igri_metod_navchannya
13. Гладченко О. М. Ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із навколишнім світом. До Базової програми «Я у Світі». Харків : Видавнича група «Основа», 2011. 191 с.
14. Горопаха Н. М. Виховання екологічної культури. Рівне: «Волинські береги», 2001. 212 с.
15. Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма. автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2016. 160 с. (рекомендовано, Лист МОН України від 06.11.2015 р. лист № 1/11-16160)
16. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років. Наук.кер.проекту В.О. Огнев'юк; авт.кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко та ін. Мін.осв. і науки України, Київ.Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
17. Досліди та експерименти. Міністерство освіти і науки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/profesijna-skarbnichka/doslidi-ta-eksperimenti-z-ditmi>
18. Зайцева Л. Емпіричне дослідження ефективності формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про об'єкти довкілля. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Серія: філософія, педагогіка, психологія : зб.

наук. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. № 20. С. 77-83. URL: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/zayceva.pdf>

19. Іщенко Л. В., Мельникова О. М. Розвиток дослідницьких здібностей. у ДСДВ *Науковий вісник*. Ужгородського університету. Сер.: «Педагогіка. Соціал. робота». 2019. С.75-78.

20. Карук І. В. Пізнавально-дослідницька діяльність з дітьми раннього дошкільного віку. *«Молодий вчений»*. № 5.2 (69.2). 2019. С.136-139.

21. Кононко О. Л. Внутрішній світ дошкільника та умови його актуалізації. *Наукові записки* [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки, 2015. № 4. С. 77-81.

22. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В. Б., 2020. 44 с. /авт. кол. під кер. Богуш А., Омеляненко Н.

23. Крутій К. Л., Стеценко І. Б. Природничо-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Зима-білосніжка. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2017. 124 с.

24. Лисенко Н. В. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників. *Дитячий садок*. 2014. № 25-26. С. 10- 20.

25. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: дошкільник педагог. Навчально-методичний посібник для ВНЗ. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2009. 400 с.

26. Методика ознайомлення дітей з природою: Хрестоматія / наук. ред. та упоряд. Н. М. Горопаха. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2012. 432 с.

27. Методика проведення спостереження. Поради педагогам. URL: https://dnz38.at.ua/publ/metodika_provedennja_sposterezhennja/1-1-0-7

28. Нестеренко В. В., Дробязко Л. О. Сутність та особливості пізнавальної активності дітей дошкільного віку. URL: http://sandavak.narod/stud_stat/drobyazko.pdf

29. Носачова Т. П. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку: збірник методичних матеріалів. *Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація та зміст роботи.* Тернопіль: Мандрівець, 2011. 211 с.
30. Охрім О. Я. Пошуково-дослідницька діяльність дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. / Упоряд. Охрім О. Я. Жидачів, 2012. 90 с.
31. Ошуркевич Н. Сучасні педагогічні технології формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. *Педагогічний процес: теорія і практика* (серія: педагогіка) № 1-2 (60–61), 2018. С. 65-72.
32. Павлюк С. Ю., Русан Л. С., Колосінська Г. І. Мандруємо екологічною стежиною: дослідницько-експериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 168 с.
33. Пізнавальна активність як психолінгвістична проблема. URL: <http://www.educationua.net/silovs-855-1.html>
34. Планування роботи вихователя ДНЗ за Базовою програмою «Я у Світі». Уклад. Швайка Л. А., Шевцова О. А. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 399 с.
35. Плохій З. Пошуково-дослідна діяльність. *Дитячий садок.* 2010. № 42-43. С. 14-18.
36. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2008. 456 с. Серія «Альма-матер».
37. Савенков А. І. Пізнання у дії або як провести експеримент. *Обдароване дитя.* 2003. № 4.
38. Савенков О. Пробудити дослідника в дитині. *Дошкільне виховання.* 2013. № 2 С. 2-7.
39. Сергєєва І. М. Парціальна програма «Маленькі дослідники» для дітей дошкільного віку. Маріуполь, 2018. 95 с.

40. Стадник Г. О. Вплив сім'ї на пізнавальну активність дошкільників. *Гуманітарний вісник*. 2016. № 38. С 125-134.
41. Сухомлинська О. В. Василь Олександрович Сухомлинський – наукова біографія. О. В. Сухомлинська. Укр. пед. в персоналіях : у 2-х т. Київ : Либідь, 2005. Т.2. С. 38-386.
42. Телячук В. П. Сходінками творчості. Методика ТРВЗ в початковій школі. Х.: Видавнича група «Основа» ПП «Тріада», 2007. 30 с.
43. ТЗЗ Основ природознавства з методикою в схемах та таблицях : навч. посіб. / Упоряд.: Т. М. Дорошенко, В. В. Мацько. Кременчук : ПП «Бітарт», 2019. 46 с.
44. Швайка Л. А. Експериментальна діяльність у ДНЗ. Харків : Основа, 2009. 192 с.
45. Шумей Т. Маленькі дослідники. *Палітра педагога*. 2008. № 2-6. С. 15-18.
46. Яришева Н. Ф. Цільові прогулянки до парків та скверів. *Дошкільне виховання*, 2003. №9. С. 18–20.
47. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років. / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.]; наук.кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати дослідження апробовані на конференціях: *VI Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Дошкільна освіта: від традицій до інновацій»* (27 листопада 2020 р., м. Суми); *IV Всеукраїнська науково-практична конференція для студентів, магістрантів та молодих науковців «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи»* (28 квітня 2021 року, м. Суми). Також за матеріалами магістерського дослідження опубліковано 2 наукові статті:

1. Лебеденко О. Ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сезонними природними явищами у чинних програмах. *Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи*: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 квітня 2021 р., м. Суми). Суми : ФОП Цьома С.П., 2021. С. 297-301.
2. Лебеденко О. Спостереження як провідний метод дослідної роботи з дітьми старшого дошкільного віку. *Актуальні питання дошкільної і початкової освіти – 2021*: збірник статей молодих науковців (2021, м. Суми). Суми : ФОП Цьома С.П., 2021. С. 103-109.

Додаток Б

Карта спостереження за природою _____

Сьогодні	_____ (дата)
Небо	Ясне Похмуре Хмарне
Опади	Є (дощ, сніг) Немає Передбачаються
Температура повітря	_____ градусів
Вітер	Немає Сильний Слабкий
Я бачу хмари (намалюй їх)	
Роздивляюсь листочки дерев і кущів (намалюй їх)	
Розглядаю квітки (намалюй їх)	
Бачу птахів (напиши)	_____ _____ _____
Бачу комах (напиши або намалюй їх)	

Моніторингові ігри для визначення рівня еколого-природничої компетентності ДСДВ за змістовим критерієм

Мета: визначити рівні еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм.

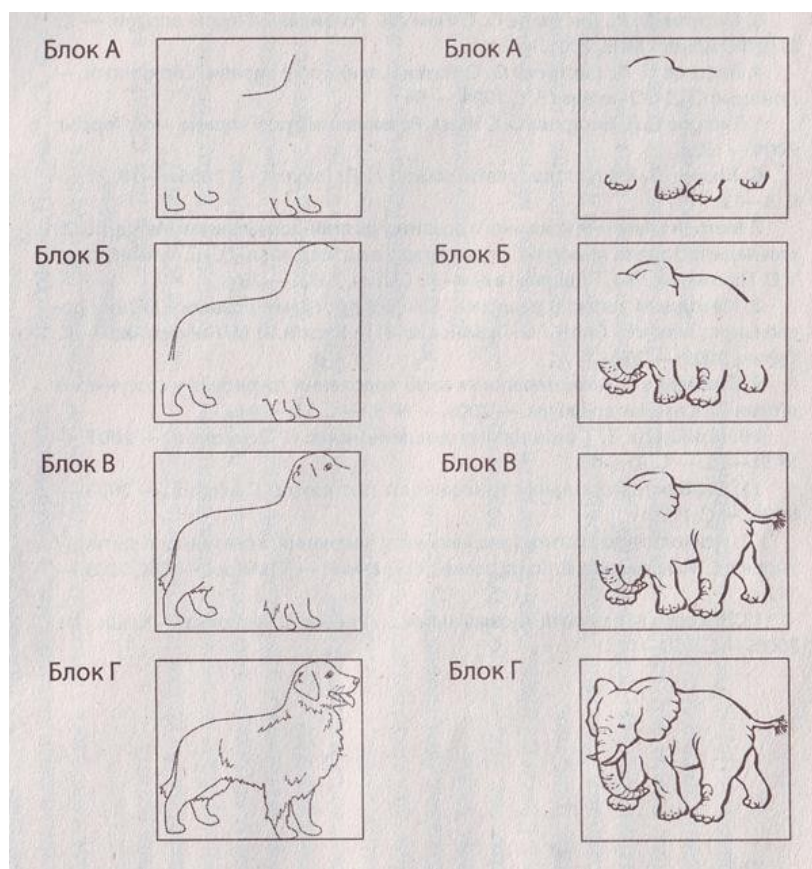
Вікова категорія: діти 5-6 років. *Форма організації:* індивідуальні дослідження.

Гра 1. «Що намальовано?»

Мета: виявлення рівня розвитку активності уяви, та її відтворюваності.

Обладнання: картки з фігурами тварин (зображено частково та повністю).

Інструкція. Сильний дощик змив частину ліній на малюнках Чарівного Олівця. Згадайся, який малюнок тут був зображений (дитині демонструється картинка, блок А. Решта картинок закрита. Далі їй послідовно показують блоки Б, В, Г, доки вона визначить, що тут було намальовано).

Оцінювання:

3 б. – високий рівень – дитина правильно назвала зображення на блоці А чи Б;

2 б. – середній рівень – відгадала зображення на блоці В;

1 б. – низький рівень – відгадала зображення, лише побачивши малюнок повністю (блок Г);

Примітка. Після проведення системи занять, діагностику провести повторно, але малюнки слід замінити зображенням іншого предмета або тварини.

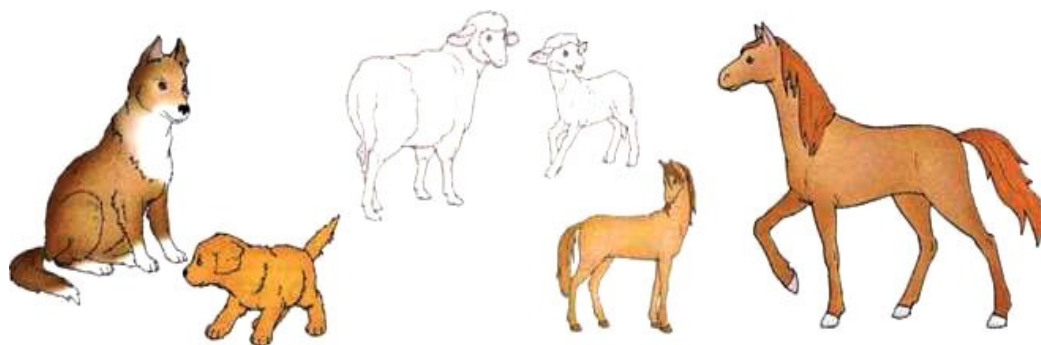
Гра 2. «Чи знаєш ти?»

Завдання:

- назви пори року;
- виклади картинки в послідовності змін пір року від теперішньої, обгрунтуй;
- Джерело – це місце, звідки з-під землі пробивається чиста джерельна вода. Можна сказати, що земля дає воду, або ж, що вода витікає з під землі. Тому струмки й називають джерелами. Розглянь малюнки та назви кожне явище.

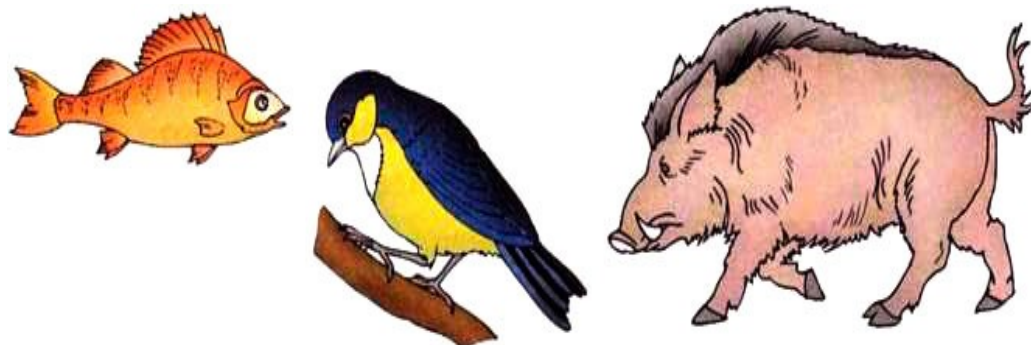
- Одна маленька дівчинка не знала, як називають дитинчат деяких тварин та смішно їх називала. Знайди помилки та виправ їх: у кобили — кобиленья, у собаки — собаченя, у вівці — вівченя.

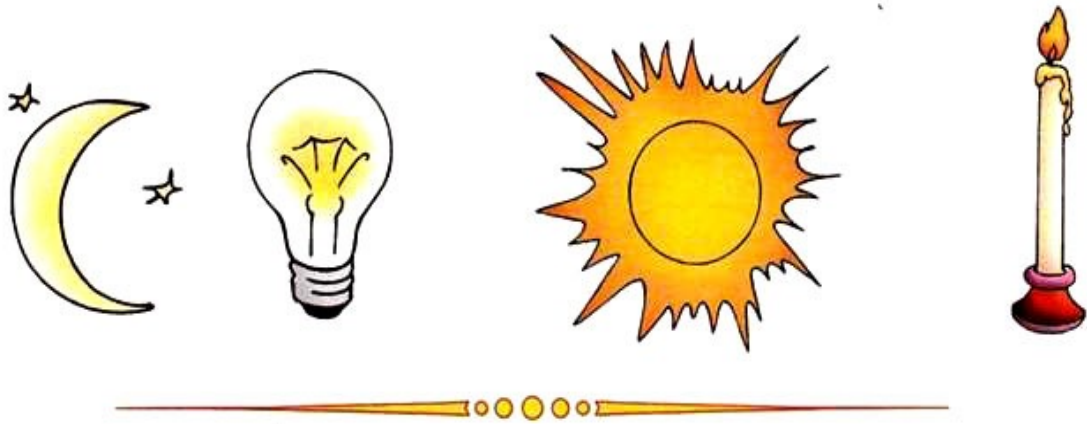
- Бузком називають кущі з красивими запашними китицями квітів. Вони бувають фіолетовими та білими. Як ти гадаєш, від яких слів походять назви кольорів: фіалковий, бузковий, волошковий?

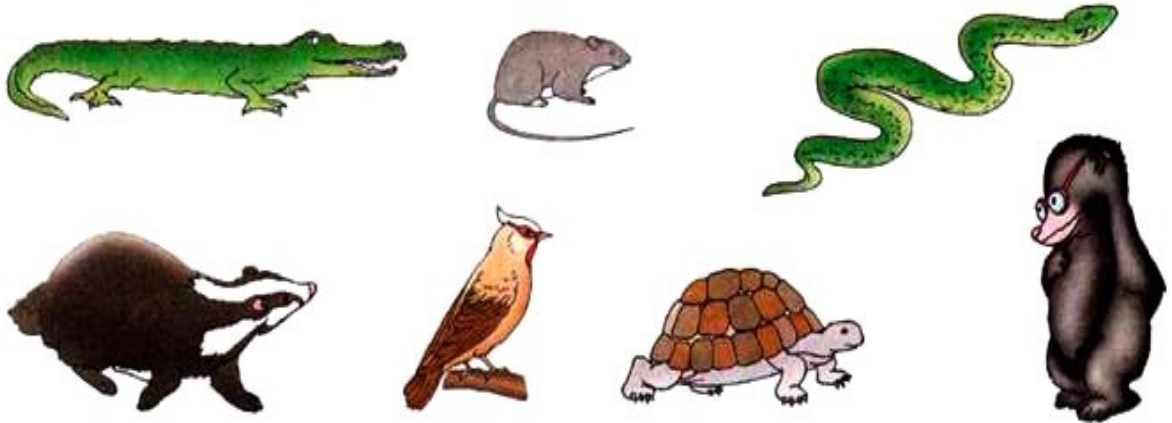
- У віслюка шкіра вкрита гладкою шерстю. Розглянь малюнки та назви, чим вкрите тіло кожної тварини

- Розглянь малюнки та визнач, що світить яскравіше?

- Розглянь малюнки та покажи тих тварин, які з'являються на світ з яєць

Критерії оцінювання гри 2 (за кожне з восьми завдань):

- 3б. – високий – дитина в повному обсязі відповіла на 3 запитання;
- 2б. – середній – дитина відчувала труднощі під час виконання завдання або ж вона виконувала завдання не повністю;
- 1б. – низький – дитина відповідала на запитання з помилками; 0б. – дитина не змогла виконати завдання.

Гра 3. «Щозайве? (Хто зайвий?)»

Завдання: За поданими зображеннями квітів (тюльпан, троянда, айстра, дзвіночки) відповісти на питання:

1. Як називаються ці квіти?

2. Яка квітка зайва? Чому? Як можна назвати всі квіти одним словом?
(Садові?)

3. А дзвіночок? (Луговий)

Аналогічно проводяться ігри на визначення дерев, птахів, тварин за місцем проживання.

Матеріал: картинки із зображеннями квітів (лугові, садові, лісові), рослин (дуб, ялина, кульбаба, тополя), птахів, тварин, тощо.

Критерії оцінювання гри 3:

3б. – високий – дитина в повному обсязі відповіла на 3 запитання;

2б. – середній – дитина відчувала труднощі під час виконання завдання або ж вона виконувала завдання не повністю;

1б. – низький – дитина відповідала на запитання з помилками;

0б. – дитина не змогла виконати завдання.

Рівні сформованості еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм (за трьома видами ігор):

- 30 – 22 бали – високий;
- 21 – 13 балів – середній;
- 12 – 0 балів – низький.

Тести для визначення рівнів еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм

Мета: визначити рівні еколого-природничої компетентності ДСДВ за діяльнісно-поведінковим критерієм.

Вікова категорія: діти 5-6 років.

Форма організації: індивідуальне дослідження.

Інструкція:

Давай ми з тобою пограємо в гру «Питання– відповідь». Я буду тобі задавати питання, а ти відповідати. Якщо ти чогось не знаєш, то нічого страшного. Скажи «не знаю». Ми всі – люди і можемо чогось не знати. Ти підростеш і підеш до школи, і коли навчишся читати, то зможеш дізнатися відповіді на різні питання, які тебе будуть цікавити. Ну то що, почали?!

Поясни, будь ласка:

1. Як ти вчиниш, якщо зустрінеш на дорозі, взимку, замерзаючу пташку?

•заверну, зігрію, візьму додому, а коли одужає – відпущу, тому що у неї можуть бути дітки і т.п. – 2 б.;

•принесу додому, посаджу в клітку, буде у мене жити і т.п. – 1 б.;

•пройду повз, піду додому – 0 б.

2. Як ти вчиниш, якщо побачиш дівчинку або хлопчика, що б'ють хвору кішку?

•зупиню їх, скажу, щоб ..., візьму кішку і вилікую – 2 б.;

•скажу кому-небудь з дорослих – 1 б.;

•пройду повз – 0 б.

3. Як ти вчиниш, якщо на дорозі побачиш гусеницю?

•віднесу на травичку, їй теж хочеться жити, це – корм для птахів – 2 б.;

•пройду повз – 1 б.;

- наступлю, вона бридка, шкідлива, страшна, тощо. – 0 б.

4. Як ти вчиниш, якщо побачиш, що діти знайшли сірники і стали розводити багаття у дворі поруч з деревами і кущами?

- скажу, щоб загасили – 2 б.;

- скажу дорослим – 1 б.;

- пройду повз – 0 б.

5. Як ти думаєш, добре це чи погано, якщо знищити всіх вовків? Чому?

- погано, бо вовки – санітари, вони нападають на хворих тварин, або вони теж живі і хочуть жити і т.п. – 2 б;

- добре, так як вони небезпечні, або вони нападають на людей і тварин, вони хижі, злі – 0 б.

6. Уяви, що красивий метелик сів тобі на плече або рукав. Що ти зробиш?

- нічого не буду робити, тому що можна пошкодити крила, і вона не зможе літати – 2б;

- зловлю, подивлюся і відпущу – 1 б;

- зловлю і потім засушу – 0 б.

7. Як ти гадаєш, що потрібно зробити, щоб рослина не загинула?

- полювати, не топтати, підгодовувати корисними речовинами – 2 б;

- одна ознака «полювати», або «не рвати» – 1 б;

- не знаю – 0 б.

8. Уяви, що ти вже дорослий, і ти – директор заводу. твій завод зливає в річку брудну воду і випускає по трубах шкідливий дим.

Як ти вчиниш: поставиш на труби фільтри, очисники повітря, але тоді доведеться витратити для цього багато грошей, або залишиш все без зміни, та отримаєш більше грошей?

- фільтри – 2 б;

- залишу без зміни – 0 б.

Рівні сформованості еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм:

- 16 – 13 балів – *високий рівень* – дошкільник прагне до активної взаємодії з природою, володіє практичними діями з догляду за рослинами та тваринами; виявляє милосердя та бережне ставлення до природи.
- 12 – 7 б. – *середній рівень* – дошкільник не володіє практичними діями по догляду за рослинами і тваринами, дитина відчувала труднощі під час виконання завдання.
- 6 – 1 б. – *низький рівень* – не присутнє оцінне ставлення до тих чи інших вчинків, тобто немає уявлення про те, як чинити не можна, а як можна.

Непередбачувані (ситуативні) спостереження за явищами природи взимку

1. Спостереження за першим снігом.

Мета: формувати у дітей уявлення про стан води; розвивати аналітичні уміння, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами неживої природи; виховувати естетичні смаки.

2. Спостереження за хуртовиною.

Мета: поглибити знання дітей про різноманітність опадів узимку; уявлення про супровідні явища в природі; пояснити сутність хуртовини як явища неживої природи; розвивати аналітичні уміння, здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виховувати естетичні почуття.

3. Спостереження за інієм.

Мета: поглибити знання про іній; розвивати спостережливість, зв'язне мовлення; виховувати інтерес до явищ природи, естетичні почуття.

4. Спостереження за снігопадом.

Мета: сформувати у дітей поняття про снігопад як один із видів опадів; розвивати спостережливість, зв'язне мовлення; виховувати естетичні почуття.

5. Спостереження за ожеледицею.

Мета: сформувати в дітей поняття про ожеледицю, закріпити ознаки появи ожеледиці, правила безпеки під час ожеледиці; розвивати спостережливість.

6. Спостереження за зимовим зоряним небом. Завдання домашнє, напередодні ясної морозної погоди.

Мета: поглибити знання дітей про небо, зоряні світила; розвивати спостережливість, уяву, зв'язне мовлення; виховувати естетичні почуття.

7. Спостереження за замерзлими калюжами.

Мета: закріпити знання дітей що таке лід? Як він з'являється? Пояснити, що лід може бути небезпечним: Безпека на водоймах взимку.

Базове устаткування дитячої лабораторії:

- Прилади-помічники: мікроскоп, збільшувальні скельця, чашкові ваги, пісочні годинники, компаси, лупи, магніти, бінокль;
- різні види посуду різної конфігурації й різного об'єму та прозорості, пластикові пляшки, склянки, магніти, ковші, відра, тощо;
- природні матеріали: камінчики різного кольору і форми, мінерали, глина, різна за складом земля, вугілля, різний за кольором пісок, пташині пір'їнки, мушлі, шишки, шкаралупа різних горіхів, шматочки кори дерев, листя, гілочки, пух, мох, насіння фруктів і овочів, шерсть;
- підручний матеріал: шматочки шкіри, поролон, шматочки хутра, латочки тканини, пробки, дріт, форми вкладки, дерев'яні катушки;
- технічні матеріали: гайки, гвинти, болти;
- різні види паперу: звичайний альбомний лист, калька, наждачний папір, вощений папір;
- барвники: ягідний сироп, гуаш та акварельні фарби, овочевий сік, харчові фарбники;
- медичні матеріали: піпетки, колби, пробірки, шпатель, дерев'яні палички, вата, мензурки, пластикові шприци без голок, груші резинові різного об'єму;
- люстерка, повітряні кульки, старі пластинки для програвача, дерев'яні зубочистки, олія, борошно, сіль, кольорове та прозоре скло, піддони, стеки, пилка для нігтів, учнівські лінійки, сито, металеві кульки (легка і важка), миска, сірники, сірникові коробки, нитки, різнокольорові гудзики, ящик для ігор із піском та водою;
- контейнери для зберігання сипких і дрібних предметів; дитячі халати, клейончасті фартухи, рушники; таблиці-схеми.